

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav českého jazyka a teorie komunikace

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Řeč otců orientovaná na dítě v českojazyčném prostředí
Fathers' Infant-Directed Speech in the Czech language environment

Bc. Veronika Ungrová

Praha 2023

Vedoucí práce: Kateřina Chládková, M.A., Ph.D.

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí, doktorce Kateřině Chládkové, za veškeré rady, podporu a motivaci nejen při psaní diplomové práce, ale za celou mou cestu vědeckým světem, v níž mi byla vždy nesmírnou oporou.

Dále bych ráda poděkovala za ochotu všem rodičům, kteří se zapojili do výzkumu a věnovali svůj čas vědě a pomohli tak objevení nových poznatků o nejranější fázi vývoje dětí, a také všem administrátorkám, které rodiče nahráváním skvěle provedly.

Chtěla bych také poděkovat svému tatínkovi za neutuchající inspiraci a tuto práci mu věnovat.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci **Řeč otců orientovaná na dítě v českojazyčném prostředí** vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 26. 7. 2023

.....

Veronika Ungrová

Abstrakt

Cílem diplomové práce je popsat, čím se vyznačuje řeč v komunikaci mezi otcem a dítětem v českojazyčném prostředí. První část práce definuje základní teoretické pojmy a shrnuje výsledky dosavadních výzkumů, které se zabývají principy osvojování jazyka dítětem a vymezují základní znaky řeči orientované na dítě. Teoretická část práce vychází zejména z odborné literatury, která popisuje rozdíly mezi řečí orientovanou na dítě u otce a matky. Druhou část práce tvoří analýza pořízených audionahrávek přirozené komunikace otců s dětmi v porovnání s přirozenou řečí otců s dospělým. Nahrávky byly pořízeny v rámci projektu Primus/17/HUM/19. Dále se práce zaměřuje na vybrané pragmatické a lexikální jevy řeči otce orientované na dítě, jež jsou opět srovnávány s poznatky odborné literatury.

Klíčová slova: řeč otce orientovaná na dítě, osvojování jazyka, otec, dítě, český jazyk

Abstract

The aim of the diploma thesis is to describe what characterizes speech in communication between father and child in the Czech language environment. The first part of the thesis defines the basic theoretical concepts and summarizes the results of previous research, which deals with the principles of language acquisition by an infant and defines the basic features of infant-directed speech. The theoretical part of the work is based mainly on the literature, which describes the differences between father's infant-directed speech and mother's infant-directed speech. The second part of the work consists of an analysis of audio recordings of the casual communication of fathers with children in comparison with the casual communication of fathers with adults. The recordings were made as part of project Primus/17/HUM/19. Furthermore, the work focuses on selected pragmatic and lexical phenomena of father's infant-directed speech, which are again compared with the findings of the literature.

Key words: father's infant-directed speech, language acquisition, father, child, Czech

Obsah

1 Úvod.....	8
2 Vymezení základních pojmů.....	11
2.1 Faktory ovlivňující jazykový vývoj dítěte	11
2.2 Základní vymezení řeči orientované na dítě	13
2.2.1 Problematika termínu <i>řeč orientovaná na dítě</i>	13
2.2.2 Definice pojmu <i>řeč orientovaná na dítě</i>	14
2.3 Základní poznatky o IDS napříč výzkumy.....	16
2.4 Dosavadní stav výzkumu otcovské řeči orientované na dítě.....	18
2.5 Shrnutí základních poznatků o otcovské IDS dle výzkumů.....	23
3 Praktická část	25
3.1 Metoda získávání nahrávek.....	27
3.1.1 Participanti	27
3.1.2 Metoda nahrávání.....	28
3.1.3 Anotace dat	30
3.2 Analytická část.....	32
3.2.1 Zastoupení jednotlivých slovních druhů v IDS otců.....	32
3.2.2 Lexikální rovina řeči orientované na dítě z hlediska emocionalizace.....	47
3.3 Rozdíly mezi mateřskou IDS a otcovskou IDS.....	58
3.3.1 Rysy IDS českojazyčného otce	63
3.3.2 Úskalí polospontánní řeči.....	64
3.3.3 Kuriozity v projevu rodičů	65
4 Závěr	66
Seznam zkratk	69
Seznam tabulek	70
Seznam grafů.....	71
Seznam zdrojů.....	72
Použitý software.....	72
Internetové zdroje	72

Literatura.....	73
Přílohy.....	77
Seznam příloh	77
Příloha 1: Informace o experimentu.....	78
Příloha 2: Informovaný souhlas s účastí v experimentu	79
Příloha 3: Seznam předmětů k elicitaci řeči.....	80
Příloha 4: Dotazník pro rodiče k experimentu	81
Příloha 5: Přehled participantů.....	82
Příloha 6: Souhrnné tabulky dat k diplomové práci.....	83
Příloha 7: Tabulky s hodnotami výsledků sledovaných jevů u každého participanta...	87

1 Úvod

Jazyk, naše schopnost dorozumívat se mezi sebou, sdílet své myšlenky, popisovat své pocity a poznávat svět kolem sebe pomocí slov, je naší přirozenou součástí. Proces osvojení jazyka je dlouhá cesta, která začíná již v prenatálním období. Již krátce po narození lze o miminku říci, že má za sebou již první kroky k tomu stát se rodilým mluvčím svého jazyka neboli je rodilým posluchačem svého jazyka. Stát se rodilým mluvčím ovšem není lehký úkol, dítě si nejprve musí osvojit hlásky svého mateřského jazyka, zjistit, které se v daném jazyce objevují a jak se společně kombinují, zda jejich změna či délka odliší význam slova. Dále se musí naučit rozeznávat slova z proudu řeči (tzv. *segmentace slov*) a ty se dále naučit kombinovat ve větách takovým způsobem, aby vyzněly tak, jak přesně komunikant zamýšlí. Nejranější vývoj jazyka není ještě plně popsán a většina studií se soustředí na anglicky mluvící děti, a tak je stále co objevovat. Pokud budeme jazyku jako předmětu zkoumání lépe rozumět, pochopíme lépe, jak funguje lidská kognice obecně.

Tato diplomová práce se zabývá především faktory ovlivňujícími osvojení jazyka, z nichž se soustředí především na vliv řeči orientované na dítě směřovanou od otce, ale i od matky. Cílem této diplomové práce je rozšířit povědomí o řeči otců orientované na dítě a odhalit její rodová specifika a odlišnosti od řeči matek a s tím odhalit, či dokonce vyvrátit stereotypy vztahující se k řeči orientované na dítě. Častým stereotypem bývá tvrzení, že matky bývají pokládány za komunikanty dítě podporující, zatímco otcové bývají označováni za komunikanty náročnější, představující pro dítě určitou výzvu v jeho jazykovém vývoji, jelikož je v řeči otců orientované na dítě možné sledovat větší míru racionálnosti, zatímco u matek je patrná spíše emocionálnost (Saicová Římalová, 2016). Rondal (1980) poznamenává, že řeč otců by neměla hrát doplňkovou roli ve vývoji jazyka dítěte, nýbrž by se oba styly řeči měly navzájem doplňovat. Dítě je během svého vývoje formováno interakcí s oběma rodiči (všemi pečovateli) a je tedy nutné pochopit, jak pečovatelé, jiní než matka, ovlivňují i jazykový vývoj dítěte.

Ve své práci nejprve v teoretické části vymezují základní pojmy související s tématem diplomové práce. Zpočátku bylo nezbytné najít vhodný termín a zkratku, která nebude zavádějící a bude pro recipienta snadno rozpoznatelná. Řeč

orientovanou na dítě či na dospělého tedy přejímám z překladu ze zahraničních výzkumů a taktéž používám v zahraničí zavedené zkratky: pro řeč orientovanou na dítě zkratku IDS (z angl. *infant-directed speech*) a pro řeč orientovanou na dospělého ADS (z angl. *adult-directed speech*).

V teoretické části vysvětluji pojem a specifika komunikace orientované na dítě. Řeč orientovaná na dítě je modifikována mluvčím vzhledem k adresátovi a cíli jejího sdělení. K tomu napomáhá řada aspektů IDS jako je vyšší postavení hlasu, zdůraznění intonace, opakování slov a pomalejší tempo řeči (Broesch, Rochat, Olah, Broesch & Heinrich, 2016). Volba tohoto typu komunikace je nevědomá, automatická. Tento typ řeči pomáhá zajistit efektivní porozumění na stranách obou komunikačních partnerů. Pro dítě je zcela zásadní jeho okolí a komunikační propojení s pečující osobou, jelikož je hlas pro děti bohatým nositelem informací (Mehler, Bertoncini, Barrière & Jassik-Erschenfeld, 1978). Výzkumy ukazují, že děti tento typ řeči upřednostňují před řečí orientovanou na dospělého a je velmi důležitou součástí, nikoliv nezbytnou, v procesu osvojování si jazyka.

Dále je v teoretické části stručný přehled faktorů, které mohou mít na jazykový vývoj dítěte vliv. Jedná se o faktory vrozené, či proměnlivé. Zásadním faktorem je okolí dítěte a typ komunikace, které je dítě vystaveno. Ve své práci se konkrétně zaměřuji na rozdíl v komunikaci otec–dítě versus matka–dítě.

Dále jsou v teoretické části shrnuty dosavadní poznatky z výzkumů o řeči orientované na dítě. Role otců v jazykovém vývoji dítěte je předmětem výzkumu posledních padesáti let (Whiting & Whiting, 1975). Většina výzkumů se zaměřovala spíše na interakci otec–dítě a na to, jak se mění v různých kulturách a prostředích. Rozdíly v komunikaci rodič–dítě jsou založeny na mnoha faktorech, jako je prostředí, kde rodina žije, socioekonomické pozadí rodiny, kulturní zvyklosti, náboženství, míra vzdělanosti, ale také vztah mezi rodičem a dítětem, který odráží mimo jiné i čas strávený s dítětem. Čas je přímo úměrný tomu, jak se komunikační partneři znají a jak se mění jejich chování, aby bylo zajištěno správné porozumění a učení se jazyku (Hewlett, 1987). Předpokládá se, že otcové, kteří tráví více času se svým dítětem, chápou výhody a funkčnost řeči orientované na dítě a uzpůsobují tomu své chování (Fernald, 1992). Na základě předchozích výzkumů si stanovuji hypotézy, které dále ověřuji v praktické části na vzorku dat k této diplomové práci.

Po teoretickém seznámení s problematikou následuje praktická část, v níž jsou zkoumány rysy typické pro českou řeč otců orientovanou na dítě. Hlavním cílem této práce je identifikovat znaky řeči orientované na dítě specifické pro řeč otců v českojazyčném prostředí. Pro určení těchto znaků je analyzována řeč orientovaná na dítě a jako referenční podmínka také řeč orientovaná na dospělého produkovaná českými otci, a srovnávána s řečí orientovanou na dítě a řečí orientovanou na dospělého produkovanou českými matkami. Výzkum se opírá o výsledky z nahrávek obou typů komunikace 12 českojazyčných párů otec–matka (vždy se jednalo o rodiče téhož dítěte). Jednalo se o rodiče donošených miminek ve věku od 3,5 měsíce do 10,5 měsíce věku. Data z nahrávek byla získávána anotací konkrétních rysů, u nichž je dále zkoumáno, zda se jedná o genderově specifický jev.

Po vysvětlení metody experimentu interpretuji výsledná data, která dále vztahují k teoretickým východiskům a stanoveným hypotézám této práce. Výsledky pomohou odhalit, zda má pohlaví rodiče vliv na řeč orientovanou na dítě a zda se výrazně liší od řeči orientované na dospělého, což je doposud v českojazyčném prostředí neprozkoumaným jevem. Součástí práce je také příloha, která obsahuje soupis předmětů, jež sloužily participantům-rodičům během nahrávání k elicitaci spontánního projevu, tedy popisu těchto předmětů. Dále je do přílohy zařazen doplňující dotazník pro rodiče, informace o experimentu a informovaný souhlas s experimentem. V závěru příloh je uveden přehled participantů, souhrnné tabulky dat a tabulky s počtem výskytů daného jevu u každého participanta.

2 Vymezení základních pojmů

V úvodní kapitole je nutné charakterizovat základní pojmy související s tématem této diplomové práce. Proces osvojování jazyka dítětem je dlouhodobý a začíná již v prenatální fázi (Mampe, Friederici, Christophe & Wermke, 2009) a může ho zasáhnout několik faktorů, mj. i způsob řeči, jakému je dítě vystaveno.

2.1 Faktory ovlivňující jazykový vývoj dítěte

Faktory zasahující proces osvojování jazyka dítětem mohou mít různou míru vlivu na jazykový vývoj dítěte. Některé z faktorů, které ovlivňují jazykový vývoj dítěte, jsou pevně dané, zatímco některé mohou být proměnlivé.

Jako jeden ze zásadních proměnlivých faktorů můžeme považovat věk dítěte, dále vliv jeho okolí či socioekonomické prostředí, v němž se dítě nachází (Saicová Římalová, 2016). V odborné literatuře se můžeme setkat s několika pohledy na rozvržení tohoto období do několika chronologicky jdoucích etap. Jedná se o jednotlivá po sobě jdoucí stadia, jejich počet se však liší v závislosti na různých kritériích. Stadia jsou pouze orientační a mezi dětmi stejného věku může existovat rozdíl. Tradičně se na základě kombinací jazykových, psychomotorických a sociálních kritérií vydělují stadia následující: prenatální (6 týdnů před narozením), novorozenec (1. až 28. den po narození), kojeneček (od 29. dne po narození do 1 roku), mladší batole (od 1 do 2 roků), starší batole (od 2 do 3 roků), předškolní období (3–6 let), školní věk mladší (6–8 let), školní věk střední (8–9 let) a starší (11–12 let), prepuberta (10–12,5 roku), puberta (12,5–16 let, adolescence (16–19 let, Langmeier & Krejčířová, 2006). S rozvržením období osvojování jazyka do etap se pojí i další faktory, jež jsou přímo úměrné věku dítěte. Mezi tyto faktory lze řadit kognitivní, motorický a sociální vývoj dítěte (Saicová Římalová, 2016).

Stěžejním proměnlivým faktorem ovlivňujícím osvojování jazyka dítětem je vliv jeho okolí, čímž se rozumí kontakt dítěte s osobami v jeho blízkosti, a to nejen projevy určené přímo dítěti, ale i projevy, jejichž není dítě adresátem. Všechny tyto projevy, kterým je dítě vystavováno lze považovat za jazykový *input*, tj. postupný přísun verbálních a neverbálních stimulů lidské řeči zaměřených na dítě, jehož míru lze opět považovat za faktor ovlivňující proces osvojování jazyka. Jazykový vývoj dítěte může narušit nedostatečný input. Za nedostatečný input se považuje nedostatečné vystavení dítěte přirozenému jazyku. Jako příklad lze uvést tzv. vlčí děti, jako Viktor z Aveyronu vycpaný zvířaty v lese nebo dívka Genie,

již zadržoval její otec v uzavřené místnosti až do její puberty (Bloom, 2015). Je ovšem nutné zmínit, že tyto děti nebyly deprivovány jen jazykově, nýbrž několika dalšími faktory, jako je například sociální izolace, a tak je míra jejich kognitivního omezení nejasná. Dalším příkladem nedostatečného inputu mohou být od narození neslyšící lidé, kteří vyrostli ve slyšící společnosti bez přístupu ke znakovému jazyku (Bloom, 2015). Avšak v případě neslyšícího chlapečka Simona, jehož slyšící rodiče se učili znakovat až paralelně s ním (tedy jako druhý jazyk), byl jeho znakový jazyk na úrovni rodilého mluvčího a bez chyb, než byla úroveň znakové řeči Simonových rodičů (Singleton & Newport, 2004). Jazykový vývoj může ovlivnit i špatný input: vliv okolí na dítě nemusí mít vždy pozitivní dopady. Nevhodné chování okolí, jako je zanedbávání dítěte či jeho nedostatečná socializace, může jazykový vývoj dítěte velmi narušit.

Děti se od dospělých učí také neverbální komunikací. Děti používají flexibilně imitaci k učení se konvenčního chování ve společnosti, což se opět liší danou kulturou. Napodobování je mechanismus, který si děti osvojují v raném věku. Hlavní motivace pro napodobování, a tím i pro učení se kulturním zvyklostem, je primárně poháněna příslušností k sociální skupině. Děti mají schopnost učit se napodobováním velmi citlivou, což jim umožňuje efektivní učení. Děti napodobováním přejímají způsoby neverbální komunikace závislé na prostředí, v němž vyrůstají (Clegg & Legore, 2016). Dítě se zpočátku vyjadřuje pouze neverbálně (pláčem, křikem, pohyby rukou/nohou, mimikou) a poté postupně začne používat prostředky verbální, které jsou s těmi neverbálními úzce spjaty: dítě většinou označuje nejprve některé věci gesty a teprve později slovy (Kapalková, 2008).

Mezi proměnlivé faktory lze zařadit také kulturu a společenství, do nichž dítě patří, jelikož rozdíly mezi kulturami mohou tento proces přímo ovlivnit svými kulturními specifiky (Broesch, Rochat, Olah, Broesch & Heinrich, 2016). Výzkum kulturních rozdílů vzhledem k přístupu rodiče k dítěti byl proveden ve studii, v níž byly zkoumány matky z ostrovu Fiji, vesnice z Keni a velkoměsta Atlanta a Georgia v USA. V experimentu měly matky za úkol bez žádných specifických instrukcí přirozeně interagovat s dětmi, zatímco byly natáčeny na kameru. Bylo zjištěno, že matky z Fiji a Keni se od matek ze Spojených států liší v selektivních reakcích na emoční projevy dítěte, jelikož matky z USA očekávají, že jejich děti vnímají po

psychologické stránce mnohem dříve, než to předpokládají matky z Fiji a Keni, a volí dle toho své chování. Toto dále ovlivňuje sociální interakce a pochopení emocí dětmi. Výsledky této studie podporují tvrzení, že se děti učí od dospělých, a to, co se naučí, se rovněž variuje společností, ve které dítě vyrůstá. Výsledek zmíněné studie rovněž potvrzuje, že rodiče napříč světem a různými kulturami mění své komunikativní strategie, když mluví s dítětem. Za shodný jev napříč kulturami v řeči matek orientované na dítě lze považovat výskyt podobných akustických rysů této komunikace. Jedná se například o tón hlasu posazený výše, pomalejší tempo, jasně oddělené hranice výpovědi nebo častější pauzy (Scelza, Bryant & Cartnill, 2014), což svědčí o tom, že v řeči orientované na dítě existují podobné rysy navzdory etniku, kultuře a společnosti rozdílných skupin. V některých společnostech se ovšem na děti nemluví skoro vůbec, například v indiánských kmenech (Lancy 2010; Cristija, 2019), ale i přesto si děti řeč osvojí pravděpodobně proto, že se mluví všude kolem nich, a hlavně na jejich starší sourozence, a ti zároveň mluví i na své mladší sourozence.

Vedle proměnlivých faktorů můžeme sledovat i faktory vrozené, jež mohou proces osvojování jazyka dítětem ovlivnit negativně a mohou tento proces významně ohrozit. Za takové faktory můžeme označit zdravotní stav dítěte, především vývojové vady či dlouhodobá onemocnění. Roli hrají i potíže se smyslovým vnímáním, zrakem a sluchem. K tomu se mohou připojit ještě faktory přímo související s aktuálním zdravotním stavem. Například časté hospitalizace, odloučení od rodičů a s tím spojené potíže se adaptovat na novou situaci (Bytešníková, 2012).

2.2 Základní vymezení řeči orientované na dítě

2.2.1 Problematika termínu *řeč orientovaná na dítě*

Pro účely této diplomové práce používám český ekvivalent anglického termínu *child-directed* či *infant-directed speech* – *řeč orientovaná na dítě*, jež se používá tradičně v zahraničních výzkumech zabývajících se touto problematikou. Hlavní výhoda tohoto termínu tkví v eliminaci osoby mluvčího a zdůraznění příjemce sdělení. Termín *řeč orientovaná na dítě* označuje řeč spontánní, jejímž adresátem je dítě. Terminologie řeči orientované na dítě prošla složitým vývojem a najdeme ji pod různými pojmy. Hlavním důvodem k hledání stále nových, pregnantních vyjádření vedla vhodnost termínu a jeho akurátnost. Například termín *babytalk* byl problematický tím, že nebylo na první pohled zřejmé, zda se jedná o

řeč produkovanou dítětem, či rodičem. Docházelo tedy často k náhradě již existujících termínů termínem vhodnějším. Česká terminologie zatím nepracuje s žádným ustáleným pojmem, občas bývá tento typ komunikace zaštiťován termínem *mateřská řeč (motherese)*, jenž ovšem vylučuje svou podstatou otce, a je tak genderově nekorektní, a také nese význam „mateřský jazyk“ ve smyslu první osvojovaný jazyk. Jelikož několik výzkumů potvrdilo rozdíly ve způsobu komunikace s dítětem, které souvisí právě s pohlavím rodiče, nešlo poznatky o řeči matek orientované na dítě plně generalizovat i na řeč otcovskou (Rondal, 1980). Vznikly tak pokusy řeč otců orientovanou na dítě vydělit a nazvat ji termínem *fathereze*. Některé výzkumy rovněž pracovaly s termínem *parental speech / parentese*, avšak jejich minimální užití v praxi tyto termíny nahradil nejčastěji užívaný termín *řeč orientovaná na dítě* (Sekerová & Sekera, 2016). Český ekvivalent termínu, tedy *řeč orientovaná na dítě*, navazuje na slovenský, *reč orientovaná na dieťa*, který zavedla Daniela Slančová, která vysvětluje výhodu termínu *řeč orientovaná na dítě* v jeho snadném rozšíření o další atributy, jako je například *řeč otce orientovaná na dítě (ŘOD)*, *řeč matky orientovaná na dítě (ŘMD)*, *řeč učitelky orientovaná na dítě (ŘUD)* apod. (Slančová, 1999). V této práci označuji řeč orientovanou na dítě zkratkou z anglického *infant-directed speech* – IDS a řeč orientovanou na dospělého (*adult-directed speech*) zkratkou ADS. Volba pro toto označení vyplývá ze zaužívaného pojmenování, s nímž pracuje většina zahraničních výzkumů, a je tedy známé a snadno pochopitelné. Další motivací pro volbu pojmenování IDS a ADS je jejich snadné rozlišení pro čtenáře, jelikož nemusí být zkratka ŘOD ihned rozpoznána, protože nabízí přečtení jako „řeč orientovaná na dítě“, ale také jako „řeč orientovaná na dospělého.“ Další varianty jako ŘDI, ŘDO, popřípadě zkratky s rozlišujícím písmenem dodávajícím informaci, zda se jedná o matku, či otce, jako jsou ŘMDI, ŘODI, jsou pro čtenáře příliš matoucí a lze si je snadno zaměnit, a proto s nimi dále nepracuji.

2.2.2 Definice pojmu řeč orientovaná na dítě

Řeč orientovaná na dítě je způsob mluvy, kterou používáme v komunikaci s dětmi. Lze ji vysledovat jak u dospělých, tak například i u starších sourozenců či jiných starších dětí (Saicová Římalová, 2016). Tento způsob řeči je odlišný od mluvy směřované na dospělého v mnoha rysech. Rodiče totiž přizpůsobují styl svého vyjadřování intuitivně jeho adresátovi, dítěti, z několika důvodů. Jednak

zohledňují věk a jednak chtějí ovlivnit tento komunikační akt. Rodič proto přizpůsobuje výběr slov, tón hlasu, tempo řeči i syntax vzhledem k těmto aspektům.

Komunikace rodiče a dítěte je nezbytným zdrojem inputu pro osvojení mateřského jazyka. Nejbližší osobou, jež dítěti zprostředkovává informace, je matka, ovšem role otce je na základě výzkumu v řečovém vývoji dětí klíčová (McLaughlin, White, McDevitt & Raskin, 1983), a proto se jí blíže ve své práci dále věnuji a definuji rysy řeči otce orientované na dítě. O řeči orientované na dítě se často uvažuje jako o souboru rysů, který tvoří zjednodušený registr s vysokou mírou redundance (Mitrová, Slančová, Sabol & Ziemerman, 2006).

Změny v řeči v důsledku zohlednění dětského adresáta jsou patrné ve všech jazykových rovinách. Zaměříme-li se na zvukovou stránku jazyka, můžeme zpozorovat vyšší hlasitost, vyšší položení hlasu, výraznou intonaci, pauzy v promluvě, pomalejší tempo řeči a také hyperartikulovanou výslovnost. V rovině slovní zásoby se objevuje eufemizace, tzv. dětská slova, která se vyskytují především v komunikaci s dětmi nebo mezi dětmi. Lexikum pojmenovává spíše konkrétní slova než ta abstraktní. Komunikace je zaměřena spíše na předměty a jevy, jež bezprostředně obklopují dítě, což naznačuje soustředění se v hovoru na aktuální situaci, v níž se komunikanti nacházejí. Nedílnou součástí lexika řeči orientované na dítě je i množství deminutiv a hypokoristik. V rovině větné skladby lze zpozorovat menší množství hypotaktických vztahů, časté otázky a obecně kratší a jednodušší výpovědi. Často jsou tyto výpovědi opakovány: rodič jednak opakuje svůj vlastní projev a jednak opakuje slova či věty po dítěti, a to z několika důvodů. Rodič se tímto způsobem ujišťuje, zda dítěti opravdu porozuměl, ale také utvrzuje zároveň dítě ve správné odpovědi nebo výslovnosti. K tomuto se vážou i komunikační strategie, jimiž dospělý ovlivňuje konverzaci s dítětem. Rodič se různě přizpůsobuje perspektivě dítěte, například volbou témat. V pragmatické rovině mimo jiné převažuje informativní funkce, dále slovesné opisy, přímé výzvy a množství opakování vlastních výpovědí. Nedílnou součástí této komunikace je uplatňování zpětné vazby, do níž spadají různé explicitní opravy dětských výpovědí, jejich doplnění, jejich rozšíření či zopakování a vyjádření souhlasu, či nesouhlasu se sdělením.

Vedle řečových rovin lze sledovat v IDS také neverbální komunikaci. Dospělí mají v komunikaci s dítětem více rozvinutá a výraznější

„hyperartikulovaná“ gesta, která formou i obsahem přizpůsobují věku a mentálním schopnostem dítěte, stejně jako tomu činí při komunikaci verbální (Kapalková, 2008).

Řeč orientovaná na dítě má své stoupence i kritiky. Kritika je nejčastěji mířena na způsob komunikace, jakým řeč orientovaná na dítě je. Této řeči bývá vytýkáno, že narušuje přirozený vývoj jazyka, kdy se dítě místo reálného jazyka učí pouze variantu dětskou. Pro nadbytečnost řeči orientované na dítě svědčí, že ne každá kultura (např. Samoa či Papua-Nová Guinea) řeč orientovanou na dítě v komunikaci s dítětem využívá. V některých společnostech na děti mluví dospělí jako na sobě rovného a děti si v těchto společnostech jazyk neosvojují nijak zvlášť pomaleji (Sekerová & Sekera, 2016).

Existuje také velká míra příznivců řeči orientované na dítě. Vyzdvihují především koncept tohoto typu řeči, a sice, že si jednak řeč orientovaná na dítě klade za cíl přilákat a udržet pozornost dítěte a jednak učinit konverzaci pro dítě předvídatelnější, a to z hlediska její situační zakotvenosti.

Cílem IDS je zřehlednit a zjednodušit dítěti projev tak, aby mu bylo usnadněno osvojení jazyka (Nelson, Hirsh-Pasek, Jusczyk & Cassidy, 1989). Její další funkcí je socializace a sdílení emocí, zážitků aj. mezi adresáty (Senju & Csibra, 2008; Spáčilová, 2018). Její funkcí je také získání pozornosti dítěte, zaměření pozornosti na probíranou věc. Význam řeči orientované na dítě nespočívá tedy jen v pomoci dítěti naučit se konkrétní jazyk, ale pomáhá i rodičům komunikovat se svými dětmi. Její účel je spíše sociální než vzdělávací (Broesch, Rochat, Olah, Broesch & Heinrich, 2016). Potvrzení jejího významu několika výzkumy bude podrobněji popsáno v další kapitole.

2.3 Základní poznatky o IDS napříč výzkumy

Jak bylo výše zmíněno, lidé používají pro komunikaci s dětmi specifický typ řeči. Zcela intuitivně mění svůj projev, když vedou s dítětem konverzaci, což je patrné napříč různými kulturami (Broesch, Rochat, Olah, Broesch & Heinrich, 2016). Lidé z různých společností přizpůsobí svou řeč dítěti, avšak se liší tím, jakým způsobem nebo do jaké míry lidé řeč dítěti přizpůsobí. Výzkumy přináší hned několik výsledků a rysů tohoto typu komunikace.

IDS je v různých kulturách odlišná. Vyskytuje se v mnoha společnostech, protože je pro osvojení si jazyka zcela klíčová a velmi efektivní, jelikož si díky ní

děti snadněji osvojují jazyk, jeho formu, tedy fonetickou, morfologickou, lexikální a syntaktickou rovinu, ale také si osvojují jazykovou složku pragmatickou a sociální (Nelson, Hirsh-Pasek, Jusczyk & Cassidy, 1989). Děti si díky IDS mimo jiné osvojují, co mohou v daných interakcích očekávat a uplatňovat dále tyto poznatky v konverzaci (Senju & Csibra, 2008).

Dlouhodobě sledované strategie, jak dospělí modifikují svou řeč, je modifikace slovosledu, opakování slov a vět, změny v prozódii – výška hlasu, hlasitost, rytmus a spektrum (Fernald, 1992). Vědci se dlouhodobě zabývají otázkou, co dospělé vede k tomu, používat tak specifický styl řeči, jakým IDS bezesporu je. Jednak dítěti IDS usnadňuje učení se jazyku (Nelson, Hirsh-Pasek, Jusczyk & Cassidy 1989) a jednak je to z emočního hlediska efektivní způsob komunikace mezi jejími partnery, upoutává pozornost dítěte k dané komunikační výměně, situaci, problému (Fernald, 1992). Děti si na základě IDS tvoří sociální očekávání. Vědí, že v daný moment mají zbystrit a přizpůsobit své chování a že mají věnovat pozornost situaci (Senju & Csibra, 2008). Existuje tedy řada důkazů, že je zásadní nejen pro vývoj řeči, ale i pro mimoverbální vývoj a život dětí (Brosch & Bryant, 2018).

IDS je spojována s některými aspekty jazykového učení a také s osvojováním si jazyka (Thiessen, Hill & Saffran, 2005). Raná jazyková zkušenost má dlouhodobé dopady na další jazykový vývoj dítěte a tato zkušenost se velmi liší v závislosti na prostředí, v němž dítě vyrůstá. Například studie Hart a Risleyho (2003) dokládá velké rozdíly v komunikaci rodičů a dětí z odlišných socioekonomických prostředí. Autoři nahrávali a analyzovali řeč rodičů z různých socioekonomických prostředí. Ve vzorcích komunikace našli velké rozdíly například i v tom, kolik slov dítě za den slyšelo. Rozdíl ukázal, že za první čtyři roky svého života slyšely děti z nižšího socioekonomického prostředí mnohonásobně méně slov než děti z prostředí socioekonomicky vyššího, což se dále promítlo do jejich vědomostí, dovedností, zkušeností a zanechalo to trvalý efekt na pozdějším vystupování dítěte. Studie Hart a Risleyho (2003) tedy dokládá variabilitu zkušeností, které mohou zasáhnout do vývoje dítěte, pokud jsou děti vystaveni IDS v menší míře.

Ve studii Brosch a Bryanta (2018) byly zkoumány páry otec–dítě jednak z venkovského prostředí a jednak z prostředí městského. U obou skupin otců byly

zjevné změny v řeči i v chování. Zatímco u otců z venkovského prostředí byla změna nejmarkantnější ve změně průměrné výšky hlasu směrem nahoru, u otců z měst bylo zřetelné zpomalení tempa jejich řeči. Obojí lze vysvětlit tím, že chování otců daných prostředí reflektuje společnost, v níž žijí. Městští otcové kladou důraz na obecné cíle jako je rozvoj jazyka, zatímco u venkovských otců je viditelný důraz na vytváření společného vztahu a sdílení emocí. Oba případy však dokládají, že IDS dobře funguje v zajištění si pozornosti dítěte (Werker & McLeod, 1989).

Rozdíly v IDS můžeme spatřit nejen mezi kulturami, ale i mezi tím, jak s dítětem komunikují ženy a jak muži. Matky bývají zpravidla považovány za komunikanty, jež dítě podporují, zatímco otcové vystupují jako náročnější partneři v komunikaci a přinášejí dítěti větší jazykové výzvy (Mehler, Bertoncini, Barrière & Jassik-Erschenfeld, 1978). Dosavadní výzkum zachycuje především základní rysy mateřské IDS, výsledky ohledně otcovské jsou prozatím výrazně omezené a smíšené.

2.4 Dosavadní stav výzkumu otcovské řeči orientované na dítě

Výzkum řeči orientované na dítě má již relativně dlouhou tradici. První výzkumy zabývající se tímto tématem byly provedeny v 70. let 20. století. Výzkumy se soustřeďují především na matky a na vztah matka–dítě, což otevírá problémový předpoklad ve vývojové psychologii, že mají matky v tomto ohledu prvenství a důležitost otce ve výchově, potažmo učení se jazyku, je odsunuta (Broesch, Rochat, Olah, Broesch & Heinrich, 2016). Tyto přístupy jsou navíc ukotveny v *attachment theory* jako koncept. Tento předpoklad je v současné době probírán a diskutuje se o možnostech, jak dále porozumět jazykovému vývoji dítěte, jelikož existuje řada vztahů, jež může dítě v tomto procesu ovlivnit (Keller, Kärtner, Borke, Yovsi & Kleis, 2005). O otcovské řeči orientované na dítě se toho zatím ví bohužel velice málo i přesto, že otec hraje vedle matky zásadní roli v životě dítěte. Většina výzkumů se zaměřuje spíše čistě na behaviorální interakci otec–dítě, kde je řešeno především, jak moc se podobá interakci matka–dítě, zda se liší a pokud se liší, tak v čem a proč.

Podstatné je zmínit, že většina výzkumů popisuje výsledky šetření společnosti západní, vzdělané, industrializované, bohaté a demokratické (tzv. *WEIRD* – *western, educated, industrialised, rich, democratic society*) společnosti, proto výsledky těchto studií nelze vztáhnout na všechny kulturní skupiny, a je tudíž

nutné zkoumat i skupiny rozdílné (Heinrich et al., 2010), jelikož je tato generalizace problematická. Některé výzkumy poukazují na to, že je řeč orientovaná na dítě záležitostí pouze městské, vzdělané populace, v níž se uplatňuje rodičovství a dbá se na podporu jazykového učení a vzdělávání (Lancy, 2010). Rodičovství a jeho cíle jsou v mnoha venkovských tradičních společnostech (jako např. subsaharská Afrika) spíše závislé a zaměřené především na rodičovství. Soustředí se především na fyziologické zdraví miminka a jeho všeobecné prospívání. Méně se zaměřují na jeho psychologický vývoj. V této společnosti chybí v interakci rodič–dítě přímý kontakt, což je často zdůvodňováno argumentem, že děti v tomto věku „ještě nepřemýšlí“ (Levine et al., 1994).

Nejen, že je raná stimulace řečovými podněty, adekvátními věku dítěte a připoutávajícími jeho pozornost, zásadní pro další kognitivní a jazykový vývoj, ale studie ukazují, že už nejmladší děti vykazují preferenci pro poslech právě IDS. Citlivostí kojenců vůči řeči orientované na dítě se zabýval výzkum Werker a McLeoda (1989). V prvním experimentu jejich studie bylo dvanáct kojenců (ve věku 18–30 týdnů), kteří významně zpozorněli, když viděli videozáznam jak mužského mluvčího, tak ženské mluvčí, kteří mluvili řečí orientovanou na dítě (IDS), než na rozhovor zaměřený na dospělé (ADS). Výsledky byly rozšířeny a replikovány v experimentu druhém s 32 kojenci (ve věku 4–5,5 měsíce věku nebo 7,5–9 měsíce věku). Mladší děti byly významně citlivější než děti starší. Šestnáct kojenců (ve věku 4–5,5 měsíce věku) ve třetím experimentu preferovalo vokální rysy IDS než ADS i přesto, že byly obličejové rysy konstantní v obou promluvách. Dvacet vysokoškoláků ve čtvrtém experimentu hodnotilo IDS jako přitažlivější, což naznačuje, že IDS může usnadnit navázání emocionálního vztahu mezi dospělými a kojenci.

Jiné výzkumy zdokumentovaly rozdíly modifikace řeči orientované na dítě u otců a matek. Výzkum se zabýval změnou výšky hlasu u matek i otců (Warren-Leubecker et al., 1984). U šestnácti matek a šestnácti otců byla zaznamenávána komunikace v dyadických sezeních s jejich dětmi. Analýza odhalila, že matky zvedly výšku svého hlasu (z úrovně pro dospělé) u obou zkoumaných věkových kategorií dětských posluchačů, a při rozhovoru s mladšími se výška hlasu dokonce ještě více zvedla. Novým poznatkem je, že otcové zvedli výšku svého hlasu ještě více než matky, když oslovovali mladší děti. U ADS matky používaly větší

frekvenční rozsahy než otcové. Tyto výsledky naznačují, že jak základní frekvence, tak frekvenční rozsah jsou významně ovlivněny pohlavím.

Jedním z nejnovějších počínů zabývajících se řečí otců orientovanou na dítě je studie Tanny Brosch a Gregoryho Braynta. V tomto výzkumu byla pozorována interakce mezi otci a kojenci ve Vanuatu a dvou městských společnostech v Severní Americe. Když mluvili otcové s kojenci, otcové v obou skupinách zvětšili rozsah průběhu základního hlasivkového tónu, ale pouze otcové Vanuatu zvýšili i jeho průměrnou výšku. Naopak, severoameričtí otcové zpomalili rychlost řeči na kojence, zatímco otci Vanuatu ne. Behaviorální rysy se tedy mohou lišit napříč vzdálenými kulturami, i když řeší podobné komunikační problémy (Brosch & Bryant, 2018).

Většina studií udává, že jak u otců, tak u matek nastává modifikace řeči, když je adresována dětem. Papousek s kolegy (1987) zkoumal dialogy mezi německými rodiči a jejich 3měsíčními miminky. U matek a otců byly v jejich řeči zjištěny podobnosti: projev otců byl podobně rozsáhlý jako u matek, a dokonce podobně modifikovali svou řeč jako matky – rysy otcovské IDS byly stejně jako u matek vysoký hlas, pomalejší tempo řeči a zdůraznění intonace (Papousek et al., 1987). K podobnému výsledku dospěl i Fernald se svými kolegy, kdy se zabývali IDS napříč jazyky a našli pozoruhodnou shodu ve výšce hlasu a trvání modifikace řeči i přesto, že původně tvrdili, že otcové produkují své výpovědi méně vysokým hlasem a že dělají delší pauzy v promluvách než matky (Fernald et al., 1989). S podobnými výsledky přišel rovněž Rondal ve svém výzkumu s dětmi, jejichž mateřský jazyk byla francouzština (Rondal, 1980). Francouzsky mluvící páry a jejich děti ve věku 1,5–3 roky byly doma nahrány, zatímco si spolu hrály, společně stolovaly nebo si vyprávěly příběh. Výzkum se soustředil na analýzu sémantických, syntaktických a lexikálních aspektů. Výsledky ukázaly, že otcovská řeč vykazuje stejné procesy zjednodušování, jaké se obvykle vyskytují v mateřské řeči orientované na dítě. Bylo ale také zjištěno, že otcovská řeč má však také i určité prvky, jež jsou v rozporu s těmi, které se vyskytují v mateřské řeči, jako je například vyšší míra doptávání se dítěte na podrobnosti či objasnění výpovědi nebo kratší průměrná délka výpovědi orientované na dítě (Rondal, 1980). Studie Jacobsona a kolegů potvrdila konzistentní chování u matek a otců vzhledem k jejich IDS a zjistili, že muži, kteří nebyli otci dětí zapojených do výzkumu, s těmito dětmi

mluvili zcela odlišným způsobem než otcové, tedy podobněji jako by sami mluvili na dospělého (Jacobson, Boers, Fields a Olson, 1983).

Pozornost a preference starších kojenců pro řeč orientovanou na dítě před řečí orientovanou na dospělého, jak mužským, tak i ženským mluvčím byla předmětem výzkumu Pegg a kolegů (1992). Nejprve byli kojenci (4,5 a 9 měsíců věku) testováni metodou sekvenčního preferenčního zaměření pohledu, avšak se neukázal žádný důkaz o upřednostňování pozornosti nebo jiné preference. V druhém experimentu studie byli kojenci testováni s použitím postupu habituace – dishabituace. V tomto případě kojenci nejen, že rozlišovali mezi IDS a ADS, ale především markantně upřednostňovali IDS před ADS bez ohledu na pohlaví mluvčího. U kojenců, kteří jsou mladší (4,5 měsíce), je to první demonstrace pozornosti a preference IDS před ADS právě u mužského mluvčího a první pokus o rozpoznání afektivní preference IDS.

Některé výzkumy tvrdí, že otcové hrají jedinečnou roli v osvojování si jazyka. Tato myšlenka je dána tvrzením, že dle výzkumů otcové používají komplexnější jazyková vyjádření než matky. Matky totiž modifikují svůj projev promítáním emocí do své řeči, používají jednodušší slova a kratší věty. Ve výzkumu McLaughlina, Whitea, McDevitta a Raskina (1983) se ukázalo, že otcové používají mnohem komplexnější vyjádření a nemodifikují řeč stejným způsobem, jako to dělají matky, tzv. *differential experience hypothesis*. Toto dále vysvětlují tím, že matky jsou více naladěny na jazykové schopnosti dítěte, zatímco otcové kladou dítěti větší jazykové výzvy právě způsobem své IDS (McLaughlin, White, McDevitt & Raskin, 1983). Toto někteří vědci označují jako *bridge hypothesis*: otec nebo sekundární pečovatel funguje pro dítě jako „most“ do jazyka vnějšího světa, poskytuje dítěti pro učení se tomuto jazyku kontext a posouvá hranice jazykové komunikace (Tomassello, 2009).

Tyto poznatky dále podporuje longitudinální studie Pancosfar a Vernon-Feagans (2010), v níž autorky mimo jiné potvrdily, že vliv jak na otcovskou IDS, tak na usnadnění osvojování jazyka, má vzdělání a slovní zásoba otce. Dále na studii navazuje výzkum, v němž měli otcové a matky z nižší socioekonomické vrstvy za úkol mluvit ke svým batolatům. Studie přinášející pohled do rodin s nízkým socioekonomickým statusem zkoumala, jak otcové a matky mluví s batolaty a srovnávali to s odpovědností za péči o dítě. Třicet tři otců a matek a jejich

děti byli natáčeni při hře v domácím prostředí. Hra byla polostrukturovaná. Mluva otců a matek s dětmi se nelišila v množství, rozmanitosti slovní zásoby nebo lingvistické složitosti. Bylo ovšem zjištěno, že otcové tvořili více otázek a přímých požadavků na objasnění, čímž dětem představovali více konverzačních výzev. Matky a otcové se příliš nelišili, avšak otcové produkovali více zjišťovacích („wh“) otázek a více žádali své děti o ozřejnění toho, co děti řekly (Rowe et al., 2004). Výsledek tohoto experimentu tedy opět poukazuje na odlišnost rolí matky a otce v napomáhání osvojení si jazyka a potvrzuje, že otec funguje v jazykovém vývoji dítěte jako podněcovatel jazykových výzev.

Rozdíly IDS jsou popsány i ve studii Shute a Wheldalla, kde byli pozorováni britští otcové, kteří zvýšili tón svého hlasu, když konverzovali s 1letými a 3letými dětmi. Stejnou proceduru studie provedli již dříve s matkami (Shute & Wheldall, 1989). Výsledky pak byly porovnávány s konverzací s dospělým. Když měli ovšem otcové číst svému dítěti, lišili se od matek. Matky při čtení modifikovali průměrnou výšku hlasu a mezi participantkami byla větší variabilita: některé mluvčí změnilly výšku hlasu jen málo. Otcové zvýšili svůj hlas, ale mezi mluvčími nebyla taková variabilita. Když otcové četli tak zpomalili a četli déle než matky, což se v porozumění dětí jeví jako efektivní. Zpomalení pomáhá učení jazyku a porozumění díky snížení kognitivního zatížení. Specifická akustická modifikace může mít různé funkce, které umožňují komunikantům dosáhnout jiných cílů.

Předmětem výzkumu v oblasti otcovské IDS je také dopad variability tohoto typu řeči. Výše bylo uvedeno, že se otcovská IDS může lišit napříč kulturami, societami, socioekonomickým pozadím. Většina výzkumů se shoduje na tom, že usnadnění učení se jazyku poskytují především rodiny s vyšším vzděláním a s vyšším socioekonomickým statusem (Broesch & Bryant, 2018). Malin s kolegy se ve své práci zaměřili na to, zda má vliv na IDS socioekonomické pozadí a také úroveň vzdělání otců. Výsledky prokázaly, že děti otců s vyšším vzděláním měly mnohem delší promluvy a bohatší slovní zásobu (Malin et al., 2012).

Vedle těchto variabilit, jež mohou ovlivnit IDS, také stojí psychický stav rodiče. Kaplan se svými kolegy zkoumali ve své studii otce se symptomy deprese a zjišťovali, jak se promítají do jejich řeči orientované na jejich děti. Výsledky ukázaly, že tito otcové používají IDS jinak, a to také ovlivnilo jejich děti v osvojování si jazyka. Tyto děti neměly tak gramaticky komplexní vyjádření, jako

děti otců bez těchto symptomů, a také nebyli příliš silné v úlohách založených na podmiňování a pozornosti. Tyto výsledky potvrzují významnost role otce v raném vývoji jazyka dítěte. Podobná zjištění platí pro depresi matek a jazykový vývoj dítěte (Kaplan, Sliter & Burgess, 2007).

Výzkumu řeči orientované na dítě se v prostředí našemu nejbližší, tedy prostředí slovenskému, věnuje především Daniela Slančová, jež popsala rysy této řeči pro slovenštinu, charakterizovala její prvky a vymezila je do tzv. *registru* (Slančová, 1999; 2006). Soustavně se této problematice věnuje ve slovenském prostředí Alexandra Brestovičová a Stanislava Spáčilová, jejichž výzkumy se týkají rovněž definování řeči orientované na dítě, a to jak matek, tak otců (Slančová et al., 2018). V českém prostředí se komunikaci dětí předškolního věku, a tedy i výzkumu řeči orientované na dítě, věnuje Ilona Bytešníková (2012) a Lucie Saicová Římalová (2016). Otcovské řeči orientované na dítě jako takové se v českém jazykovém prostředí žádný výzkum soustavně nevěnuje. Práci, která se zabývala přímo řečí otců, je diplomová práce Mileny Mráčkové (2015, pod vedením Lucie Saicové Římalové) zaměřená na pragmatickou rovinu řeči orientované na dítě ve školním věku, a to zejména na způsob komunikace v dyádě otec–dítě.

2.5 Shrnutí základních poznatků o otcovské IDS dle výzkumů

Zdá se, že řeč orientovaná na dítě je ideálním prostředkem k osvojování jazyka. Je zjednodušená, dobře formulovaná, hranice výpovědí jsou jasně vyznačeny pauzami, vykazuje repetitivnost a plynulost (Rondal, 1980). Je prokázáno, že matky dělají jemné úpravy, pokud jde o délku, strukturní a sémantickou složitost výpovědí, prozódii a složitost obsahu výpovědí a paralingvistických jevů s ohledem na rozvíjející se jazykové schopnosti dětí. Matky jsou obecně velmi zdatné v porozumění řeči dětí, a to nejen svých vlastních, ale i dětí jiné jazykové úrovně.

O řeči otců je známo mnohem méně, dosavadní výzkumy se soustředily především na výzkum mateřské řeči. Lamb (1975) otce charakterizuje jako „zapomenuté přispěvatele k rozvoji řeči“, což bylo dále argumentováno tím, že otcové tráví se svými dětmi v prvních třech měsících jejich života mnohem méně času než matky. Výsledky ukazují, že otcové mají na rozdíl od matek menší schopnost rozumět vyjádření jejich dětí, dokonce jim nerozumí o moc více než jiní, nepříbuzní lidé (Rondal, 1980). Při srovnání řeči otců, učitelů-mužů či pečovatелů-mužů

vykazovala stejné základní komunikační syntaktické rysy jako jazyk matek, i když v menší míře.

Mnoho typických rysů je ovšem možné sledovat v řeči orientované na dítě u obou rodičů. Složitost výpovědí mezi matkami a otci se příliš neliší. Zdá se, že promluvy adresované dítěti jsou obojí stejně vhodné pro jazykový vývoj dítěte. Jak řeč otců, tak řeč matek obsahuje zjednodušení a zdá se, že se obě dobře přizpůsobují rozvíjejícím se kognitivním a jazykovým schopnostem dítěte.

Odlíšné rysy je možné pozorovat u matek v produkci více změn a obrátů. Otcové na rozdíl od matek žádají více po dítěti objasnění jeho výpovědi, což může pramenit jednak z toho, že jsou otcové méně zkušenější než matky v přesném porozumění dítěti nebo že jsou otcové zkrátka zvědavější a ptají se dětí na více podrobností. Lze je tedy považovat za náročnější komunikanty právě proto, že chtějí po dítěti detailnější vyjádření: dítě musí pečlivě vyjádřit, co mělo na mysli, aby otec výpověď přijal (Rondal, 1980). Díky tomuto rysu mají patrně děti delší průměrnou délku výpovědi (tzv. *mean length utterance – MLU*) vůči otcům než matkám. Několik studií (viz Gleason, 1975; Rondal, 1980) považovalo za jistý odlišující rys roli otce jako autority, což se přímo nepotvrdilo, jelikož otcové neprodukovali více imperativů než matky a jejich řeč postrádala jakoukoliv hrozbu. Matky naopak produkovali více společných imperativů a nepřímých žádostí. Je nutno dodat, že studie pracovala s rodinami, v nichž oba rodiče pracovali na částečný úvazek, což mohlo způsobit absenci autoritativních rysů.

Řeč otců je lexikálně diverzifikovanější než řeč matek, zato matky mluví o něco více. Z hlediska průměrné výpovědi je řeč otců kratší, zatímco řeč matek je delší, což může být dáno mimo jiné tím, že dítěti častěji výpovědi opakuje nebo výpověď dítěte opravuje či zpřesňuje.

Nejdelší výpověď adresují děti otcům, což souvisí již s výše zmíněným množstvím žádostí o vysvětlení výpovědi dítěte. Mnoho dat také potvrzuje hypotézu, že řeč otců je pro dítě most do vnějšího světa: jelikož dítě v komunikaci s otcem potřebuje vyšší lexikální rozmanitost kvůli vyššímu podílu žádostí o vysvětlení v řeči otců, což vede dítě k větší adaptaci na jeho jazyk, i přesto, že otcovská průměrná délka výpovědi není nejdelší.

3 Praktická část

V praktické části si pokládám za cíl porovnat vybrané lexikální, pragmatické a morfologické znaky IDS otců a IDS matek a odhalit jejich specifika.

Otázkami, jimiž se ve své práci zabývám, jsou: čím se vyznačuje řeč otců v českojazyčném prostředí a zda jsou zjednodušení v řeči otců podobná zjednodušením v řeči matek vzhledem k úrovni jazykového vývoje dítěte. Z důvodu rozsahu a zaměření práce budu věnovat pozornost jen vybraným jevům. Na vzorku lze pozorovat specifické fonetické, lexikální, gramatické a pragmatické rysy. Hluběji se v práci zaměřím na lexikální a pragmatickou rovinu, která právě možná nese kulturně anebo genderově specifické znaky.

Tři studie, jež jsou zmíněny v části 2.4, předkládají výsledky, že mají otcové komplexnější promluvy, tvoří více otázek, více se děti doptávají a vyžadují objasnění, čímž pro děti představují větší konverzační výzvu (Pancosfar & Vernon-Feagans, 2010). Dále bylo prokázáno, že otcové používají mnohem komplexnější vyjádření a nemodifikují řeč stejným způsobem jako matky (McLaughlin, White, McDevitte, & Raskin, 1983). Proto na základě výše zmíněných výzkumů a výsledků studií uvedených v kapitole 2.4 předpokládám, že budou otcové užívat zdvořiliny, citoslovce, rodičovský plurál, 3. osobu v sebeoslovení (např. *dej tátovi*) v menší míře než matky. Naopak očekávám v otcovské IDS větší množství doplňujících otázek, reflektujících ujišťování se v odpovědi dítěte a větší potřebu ujišťování se v porozumění dítěti. Ve své práci tyto predikce testuji na řeči otců a matek v českém jazykovém prostředí.

Na vzorku k této diplomové práci lze pozorovat, jak pohlaví rodiče ovlivňuje míru eufemizace a deminutivnost použitou právě při rozhovoru dyády rodič (otec) – dítě a jakým způsobem rodič dosahuje svých komunikačních záměrů, jako je například upoutání pozornosti dítěte. Frekvenci a způsob využívání daných výrazových prostředků specifických pro IDS lze považovat za ukazatele informativního o výše jmenované predikce o IDS českých otců založené na předchozích studiích z jiných jazykových prostředích.

Sledované fenomény IDS otců a matek v této diplomové práci:

- **Míra užití eufemizace podstatných jmen, přídavných jmen a sloves**

Predikce: Matky používají více eufemizovaných slov, jelikož IDS plní funkci expresivní, socializační a může sloužit ke zjednodušení a zpřehlednění komunikátu (Spáčilová, 2018).

- **Citoslovce**

Predikce: Předpokládám, že IDS otců bude obsahovat méně citoslovcí než řeč matek, jelikož dle výzkumu neobsahuje zjednodušení jako řeč matek a také je jejich vyjádření komplexnější a dospělejší (McLaughlin, White, McDevitt, & Raskin, 1983).

- **Rodičovský plurál**

Predikce: Otcové svou řeč nemodifikují v takové míře jako matky, proto předpokládám, že nebudou užívat rodičovský plurál ve stejné míře jako matky (McLaughlin, White, McDevitt, & Raskin 1983).

- **Oslovování dítěte**

Predikce: Výzkumy tvrdí, že otcové i matky využívají všechny typy oslovení svého dítěte, avšak nejvíce jméno. Dle výzkumu Spáčilové (2018) více oslovují dítě matky a oslovování jménem má rozmanitější podobu. Očekávám tedy, že matky své děti budou oslovovat častěji a vícírem způsobů než otcové.

- **Sebeoslovení ve 3. osobě**

Predikce: Předpokládám, že IDS otců nebude tento rys obsahovat, jelikož dle výzkumu neobsahuje IDS otců takovou míru zjednodušení jako řeč matek a také je jejich vyjadřování se IDS komplexnější a „dospělejší“ (McLaughlin, White, McDevitt, & Raskin 1983).

- **Tázací věty**

Predikce: Otcové produkují více otázek a přímých požadavků na objasnění, čímž pro děti představují náročnější komunikační partnery (Pancosfar & Vernon Feagans, 2010; Rondal, 1980; Rowe, Coker, & Pan, 2004; Mehler, Bertoncini, Barriére, & Jassik-Erschenfeld, 1978).

- **Kontaktové prostředky**

Predikce: Jelikož dle několika studií tráví s dítětem otcové méně času a údajně nejsou tolik „napojeni“ na dítě jako matky, očekávám, že budou více kontakto­vých prostředků uplatňovat otcové, aby dosáhli pozornosti dítěte (Rondal, 1980; Werker, McLeod, 1989; Keller, Kärtner, Borke, Yovsi, & Kleis, 2013; Broesch, T., Rochat, Olah, Broesch, J., Heinrich, 2016).

3.1 Metoda získávání nahrávek

3.1.1 Participanti

Nahráváno bylo 14 žen a 14 mužů, kteří byli rodilí mluvčí češtiny, ve věkovém rozmezí 25 až 41 let. Jedná se vždy o pár rodičů téhož dítěte. Participanti v době pořizování nahrávek a 5 let před ní žili v oblasti středních Čech anebo Prahy a jejich mluva nevykazovala výrazné rysy žádné z regionálních variet češtiny. Nikdo z těchto mluvčích neměl více mateřských jazyků ani nežil v zahraničí. Jejich denní užití češtiny se pohybovalo mezi 80–100 %. Nikdo z nich neměl silné sluchové a řečové poruchy nebo poruchy čtení, hláskování a psaní. Pro analýzu bylo použito celkem 48 nahrávek, tedy 24 nahrávek matek a 24 nahrávek otců, z původních 52. Důvodem vyřazení dvou otců, a tím tedy celého páru otec–matka, bylo jejich zlehčování nahrávání humorem a narušení spontánního expresivně nezabarveného projevu, který byl od participantů vyžadován. Participanti byli rodiče dětí ve věkovém rozmezí 3,5–10,5 měsíce, narozených v termínu s váhou nad 2,5 kila s Apgar skóre 10. Z celkového počtu 13 dětí bylo 9 dívek, z toho se v jednom případě jednalo o dvojčata (elicitace řeči proběhla u obou rodičů u totožné dcery), a 4 chlapci. V tomto experimentu nebylo nutné hledět na pohlaví dítěte a mít tak stejný počet chlapců a děvčat, jelikož to nebylo předmětem zájmu výzkumu, pro který byly nahrávky pořizeny. Během těhotenství nedošlo u matek k žádnému psychickému ani fyzickému šoku a po dobu těhotenství se pohybovaly v českojazyčném prostředí. Pouze dvě matky uvedly, že se během těhotenství vyskytovaly v anglicky mluvícím prostředí kvůli práci. Kromě jedné matky, která podstoupila sekci, byly všechny děti přivedeny na svět spontánně. Ve dvou případech rodiče v dotazníku uvedli, že své dítě vystavují cizímu jazyku, angličtině, maximálně se však jedná o 15 % denně, které tráví drobným rozhovorem v angličtině či sledováním televize. Většina dětí byla jedináčky, starší sourozence měly pouze dvě děti. Děti většinou nenavštěvovaly žádné dětské skupinky nebo

kroužky, pouze ve třech případech rodiče uvedli, že navštěvují s dítětem odpolední klub pro děti do jednoho roku věku, plavání nebo jesle.

3.1.2 Metoda nahrávání

Participantů byli nahráváni během polospontánního projevu. Předměty, o kterých měli participantů za úkol mluvit, popsat je nebo popsat jejich funkci, byly dopředu vybrány. Motivací výběru slov, předmětů, bylo, aby každá česká samohláska byla přítomna jako první (přízvučná) samohláska ve slově, a to proto, že projekt, v rámci kterého byly audionahrávky pořízeny, se zaměřoval na fonetickou rovinu IDS (Chládková, 2019). Dalším faktorem pro výběr slov bylo, aby byly předměty co možná nejkonkrétnější a dobře popsatelné. Audionahrávky komunikace byly pořizovány v akusticky ošetřené kabině. Participantů-rodice byli požádáni o dvě nahrávky řeči. Pořadí elicitace IDS a ADS bylo rovnoměrně rozloženo mezi mluvčími, polovina mluvčích začínala nahráváním IDS, druhá polovina ADS, aby se předešlo možnému systematickému zkreslení dat. V jedné nahrávce (IDS) byli rodiče požádáni o to, aby si se svým dítětem hráli v kabině sami. Od administrátorky experimentu obdrželi krabici s 24 předměty (viz soupis v příloze), jež potom jednotlivě vytahovali z krabice a pojmenovávali je dítěti, krátce si s nimi hráli a přitom o nich vyprávěli. Předměty byly vždy označeny štítkem a v průběhu popisu měli rodiče slovo na štítku na daném předmětu za úkol použít alespoň dvakrát. V druhé nahrávce (ADS) měli participantů-rodice za úkol popsat předměty dospělé osobě, administrátorce experimentu, bez přítomnosti jejich dítěte opět stejným způsobem: tedy použít slovo ze štítku alespoň dvakrát a předmět stručně okomentovat. Administrátorka do projevu participantů nijak významně nezasahovala, pouze participantů navedla na asociaci k danému předmětu, aby podpořila elicitaci řeči nebo participantů usměrnila v typu projevu: někteří mluvčí měli tendenci brát nahrávání s humorem nebo předměty popisovali záměrně jako IDS, což plynulo z nepochopení instrukcí k nahrávání, jak lze u několika participantů slyšet v nahrávkách. Participant postupně vybíral z pytle předměty a postupně je komentoval, pořadí předmětů nebylo tedy striktně dáno. Mezi nahráváním IDS a ADS byla 10minutová pauza. Každý participant namluvil až 20minutovou nahrávku jak v podmínce IDS, tak v podmínce ADS.

V tomto bodě je nutné zmínit možný efekt paradoxu pozorovatele, který mohl zapříčinit jistou nepřirozenost při nahrávání ADS tím, že se mluvčí snažil o

spisovnější vyjádření, než by použil ve svém spontánním projevu, což občas vedlo až k jazykové hyperkorektnosti jak otců, tak matek. V IDS se vliv pozorovatele může lišit, jelikož byl v kabině rodič při nahrávání sám se svým dítětem, avšak administrátorka seděla hned za dveřmi kabiny a rodiče věděli, že jsou nahráváni, což mohlo způsobit nepřírozenost nahrávky. I přesto projevy působí spontánněji než nahrávky ADS a spontánní projev rodičů v IDS byl spíše obecněčeský

Projev jednotlivých participantů ADS se proměňoval v závislosti na vůli, osobnosti, celkovém rozpoložení mluvčího a jeho ochoty spolupracovat. Do elicitace spontánní řeči vstupují také okolní faktory, které ji mohou ovlivnit, jako je čas nahrávání, jež byl mnohdy navečer kvůli pracovnímu vyčerpání především otců, a také počasí, zejména letní měsíce, které mnoho participantů-rodičů v nahrávkách komentuje jako nepříjemnou okolnost. Možným problémem, který může zasáhnout do podoby výsledků dat, je, že se výzkumu zúčastnili motivovaní rodiče, kteří si mnohdy vyhradili kvůli nahrávání v práci volno (zejména v případě otců). Může tak nastat jisté zkreslení ve výsledcích, které by bylo dobré ověřit na větším vzorku. Mezi taková zkreslení může patřit bohatý projev, kdy se jeho participant snaží o košatá vyjádření, spisovné vyjadřování, kontakt s dítětem je silně podpořen účelem nahrávání a může se jevit jako „ideální“.

Někteří participant-rodiče se v ADS soustředili především na popis předmětu a své výpovědi příliš nerozváděli a zopakovali pouze cílová slova podle zadání jen s drobným doplněním o další informace. Předmět většinou matky oproti otcům hodnotily (např. *hezký šroubek*). Toto chování je patrné spíše u nahrávek žen v ADS. Jedna participantka však pojala ADS projev jako rozhovor a kladla administrátorce rovněž otázky, čímž se vymyká projevům ostatních žen v nahrávkách k této práci. Muži v nahrávkách ADS mnohdy vtipkovali, s administrátorkou konverzovali nebo naopak zaujali odosobněný přístup a věci popsali zevrubněji s více detaily než ženy. Celkově lze říci, že promluvy mužů byly komplexnější a zakládaly se na delších souvětích, kdežto u žen šlo spíše o krátké věty.

Výše zmíněné je důvodem srovnávání nahrávek IDS relativně k ADS matek i otců, jelikož lze takto vybalancovat případné idiosynkrazie jak jednotlivých pohlaví, tak jednotlivých mluvčích (např. bohatší projev u otců).

V případě IDS se matky soustředily především na představení předmětu a opakování slov, které chtěly, aby si dítě osvojilo nebo aby na daný předmět dítě

reagovalo, a jejich projev byl spíše zaměřen na představování jednotlivých předmětů, jejich bezprostřední okolí a na přítomnost, v níž se konverzace odehrává. Zato otcové se ve svém projevu IDS snažili se svým dítětem udržovat rozhovor a neustále se ujišťovali, že je dítě vnímá a je responzivní vůči předkládaným podnětům. Otcové se neomezovali tolik jako matky na popis a funkci předmětů, ale vyprávěli dětem o nejrůznějších asociacích, mnohdy velmi vzdálených, k danému předmětu. Často překračovali hranici popisu předmětu do budoucnosti nebo minulosti a vyprávěli o svých vzpomínkách či snech, které v nich předmět vyvolal. Potřeba odpovědi a reakce dítěte byla pro otce rozhodujícím faktorem, jak se bude jejich projev vyvíjet dál. Jeden z otců měl při projevu IDS sklony k šišlání, ale nebyly natolik výrazné, aby vedly k vyřazení nahrávky z důvodu neporozumění slovům.

Audionahrávky byly pořizovány mikrofonem nasazeným za ušima, který směřoval k ústům participanta, do programu Audacity (vzorkovací frekvence 44,1 kHz; 16bit) v počítači s operačním systémem Windows 10.

Všichni participanté byli informováni, že budou nahrávky využity pro projekt, který zkoumá vývoj jazyka malých dětí a interakce s rodiči. Participantům nebyly sděleny detaily a cíl výzkumu před nahráváním, aby nedošlo k jeho možnému zkreslení. Všichni participanté byli předem seznámeni s instrukcemi, průběhem a metodou nahrávání a podepsali informovaný souhlas. Experiment byl schválen etickou komisí Psychologického ústavu AV ČR. Na závěr byli participanté požádáni o vyplnění dotazníku, který zjišťoval relevantní doplňující otázky k výzkumu, jako je například jazyková situace domácnosti apod. (viz Příloha).

3.1.3 Anotace dat

Nahrávky byly anotovány v programu Praat (Boersma & Weenink, 1992–2023). Jako promluvu definuji v této práci výpověď mluvčího zakončenou klesnutím hlasu, oddělenou pauzami a obsahující sdělení odkazující k jednomu z předmětů. U každého mluvčího bylo anotováno několik rysů a jejich podíl v promluvě.

Z hlediska slovních druhů se anotace soustředila na podstatná jména, přídavná jména a slovesa. Jako podstatné jméno jsou v této práci označena slova, která pojmenovávají určité „entity“, jimiž jsou názvy osob, zvířat, míst, konkrétních věcí, abstraktních pojmů, kvantit, času a vlastností, dějů nebo stavů (Osolsobě,

2017a). V rovině podstatných jmen byla dále vydělena deminutiva a oslovení dítěte (viz níže).

Přídavná jména jsou v anotaci vydělena jako slova označující určitou vlastnost či příznak osoby, místa nebo předmětu (Karlík & Caha, 2017). Přídavná jména byla rovněž anotována dle míry užití eufemizace.

Jako sloveso je v práci pojímáno slovo označující dynamický, v čase probíhající, příznak, děj (Osolsobě, 2017b). U sloves se anotace soustředila dále na rozlišení použití slovesa v rodičovském plurálu. U všech slovních druhů bylo zaznamenáno užití tzv. dětských slov (např. *papat*, *slintáček*). Anotace se rovněž soustředila v obou typech nahrávek na množství produkce citoslovcí, jež jsou typické právě pro komunikaci s dětmi.

Do slovních druhů nejsou zahrnuta zájmena, předmětem zkoumání bylo pouze užití osoby v referenci rodiče k sobě samému. Sledováno bylo tedy, zda mluvčí užívá dané sloveso či sebeoslovení v 1. nebo 3. osobě. Mimo pozornost zůstaly také číslovky, příslovce, předložky a částice, jelikož nebývají nositeli distinktivních rysů IDS.

Eufemizaci v projevu mluvčího definuji jako označování některých aktivit či stavů zjemňujícím výrazem (např. *haját*, *bumbat*). V anotaci byla tato slova vydělena, aby mohl být kvantifikován jejich výskyt. Nejčastěji eufemismy zastupují slova vyjadřující různé fyziologické stavy nebo části těla. Eufemismy také tvoří často víceslovné jednotky a perifráze.

V této práci jsou jako eufemismy označena ta slova, jež na rozdíl od deminutiv nemají zdobňující sufix. Jsou to slova typická pro dětskou řeč, tzv. dětská slova (např. *papat*, *haját*) a vlastní specifická vyjádření dané rodiny (např. *kakan – klokan*).

Deminutiva jsou slova zdobnělá, která jsou pro IDS typická. Deminutivy mohou být podstatná jména, přídavná jména i slovesa. Jako deminutivum je v nahrávce označeno vše s příznakem zdobnělosti (např. *balónek*, *maminka*) nebo malé velikosti, mimo jména předmětů, jež byla předem určena výzkumným týmem (např. *sítka*), a mimo zdobnělé podoby jména dítěte, pro něž byla vytvořena v anotaci samostatná kategorie.

U oslovení dítěte byl v nahrávkách sledován výskyt a četnost užití jak jména, tak přezdívky.

Anotováno bylo i opakování slov nebo celých vět, aby bylo zjištěno, jestli se v komunikaci s dospělým nebo s dítětem opakují spíše matky, či otcové, jelikož dále v práci sleduji, kdo tento jev využívá nejčastěji a kvalitativně sleduji i za jakým účelem.

V nahrávkách IDS byly anotovány také kontaktní prostředky k upoutání či udržení pozornosti dítěte (např. *koukej, vidíš*). V IDS byla anotována i míra otázek, které rovněž souvisí s pozorností dítěte. Kontaktní prostředky a otázky využívají matky i otcové, avšak výše uvedené výzkumy uvádějí, že je více používají otcové, a proto bylo nezbytné se na ně v anotaci soustředit, abych mohla otestovat tuto predikci u českojazyčných otců.

V nahrávkách, a to v IDS i ADS, byl zaznamenán také výskyt vulgarismů a hanlivých slov ve dvou nahrávkách otců (u obou jak v IDS, tak v ADS).

Součástí anotace bylo také zaznamenávání reakce dítěte, ať pláče, broukání, smíchu či křiku, které měly vždy vliv na podobu další výpovědi rodiče.

Srovnání zastoupení slovních druhů, množství eufemizace a dalších sledovaných rysů je v IDS porovnáváno buď přímo mezi matky a otci (to zejména tam, kde se daný fenomén v ADS nevyskytuje) nebo je mezi pohlavími porovnáváno relativně k výskytům v ADS. V Tabulce 1 je uveden vždy průměrný počet výskytů daného rysu a také jeho medián, a to jak u matek, tak u otců v IDS a ADS (viz níže). Relevantní sledované jevy jsou, pokud možno, tedy relativizovány k ADS, aby bylo možné odlišit, zda jsou efekty, které se při anotaci našly, specifickým znakem právě IDS otců, a ne pouze a jednoduše obecné mluvy mužů versus žen.

3.2 Analytická část

V analytické části práce jsou postupně představeny jednotlivé rysy řeči otce orientované na dítě, a to v rovině lexikální a pragmatické, a jsou dále srovnány se znaky řeči mateřské.

3.2.1 Zastoupení jednotlivých slovních druhů v IDS otců

3.2.1.1 Podstatná jména

Podstatná jména jsou v našem vzorku hojně zastoupeným slovním druhem. Pojmenovávají názvy osob, zvířat, míst, konkrétních věcí, abstraktních pojmů, kvantit, času a vlastností, dějů nebo stavů. Názvy všech předmětů k popisu pro elicitaci polospontánního projevu rodiče byly právě podstatnými jmény.

Podstatná jména jsou u otců ve vzorku k této práci druhým nejčastěji se vyskytujícím druhem v jejich výpovědích. Častější výskyt mají pouze slovesa (viz kapitola Slovesa). V nahrávkách IDS se objevilo u otců celkově 2803 podstatných jmen. V 9 % se jednalo o podstatná jména, jež můžeme označit jako dětská slova, zbylých 91 % podstatných jmen, tedy většina, bylo běžných bez příznaku eufemizace. Podstatných jmen bez eufemizace vyprodukoval v průměru každý otec 196. Medián je 193. Maximální hodnota počtu vyprodukovaných podstatných jmen bez eufemizace u otců v IDS činí 304. V případě dětských slov vyprodukovali v průměru otcové 19 slov. Maximální hodnota je v tomto případě 46, a medián 24. Mezi otci nebyly v IDS příliš velké výkyvy v užívání podstatných jmen s eufemizací i bez ní. Lze pouze konstatovat, že použití podstatných jmen s eufemizací není u otců přespříliš hojné a tvoří zhruba desetinu jejich projevu (viz níže). Všechny výše uvedené hodnoty je možné sledovat v tabulce níže (viz Tabulka 1) a v tabulkách v příloze (viz Příloha).

Matky použily ve svém IDS projevu celkem 2590 podstatných jmen, což z nich činí druhý nejčastěji používaný slovní druh hned po slovesech tak, jako je tomu i u otců. V 95 % se jednalo o podstatná jména bez eufemizace. Podstatných jmen bez eufemizace vyprodukovaly matky v průměru 195. Maximální počet podstatných jmen bez eufemizace činí u matek 315. Medián je v tomto případě 188. V 5 % případu šlo u matek o dětská slova. Průměrně použila každá matka 22 podstatných jmen s eufemizací. Maximální hodnota činí 44 podstatných jmen. Medián je u eufemizovaných podstatných jmen matek 20.

V ADS nahrávkách otců se objevilo 3372 podstatných jmen, z toho bylo pouze 4 procenta podstatných jmen, která lze považovat za dětská slova, šlo o 127 výskytů v otcovských IDS nahrávkách. Zbylých 96 % tvoří podstatná jména bez eufemizace. V průměru použil každý otec 270 podstatných jmen. Maximální hodnotou vyprodukovaných podstatných jmen bez míry eufemizace je 461. Medián je 252, což naznačuje, že se mezi otci našli dva jedinci, jejichž produkce dosáhla téměř 1,5násobně větší hodnoty, než je průměrná hodnota produkce podstatných jmen u otců. Na druhé straně matky v ADS použily pouze 65 podstatných jmen – dětských slov, což činí 3 % podstatných jmen v jejich projevu. V průměru každá matka použila 5 eufemizovaných podstatných jmen. Maximální hodnotou v produkci matek v tomto vzorku je 358 podstatných jmen s eufemizací. Medián je

13. I mezi matkami se našli dvě, které vyprodukovaly až 4násobně více oproti ostatním matkám, maximální hodnota dětských slov mezi podstatnými jmény u matek činí 91. Zbylých 2312 podstatných jmen nenesou známky eufemizace. V průměru každá matka vyprodukovala 193 podstatných jmen bez eufemizace. Maximální hodnota činí 358 podstatných jmen a medián je 195 podstatných jmen, což je opět dáno jednou matkou, která vyprodukovala 358 podstatných jmen bez eufemizace.

Slovní druh/fenomén		matky				otcové			
		IDS (∅)	IDS (Medx)	ADS (∅)	ADS (Medx)	IDS (∅)	IDS (Medx)	ADS (∅)	ADS (Medx)
Podstatná jména	celkem	205	200	198	185	215	207	281	228
	s eufemizací	22	20	5	13	19	24	11	8
	bez eufemizace	195	188	193	195	196	193	270	252
Přídavná jména	celkem	56	55	74	65	57	65	109	109
	s eufemizací	0,6	0	0	0	0	0	0	8
	bez eufemizace	56	56	74	33	57	65	0,08	107
Slovesa	celkem	233	223	171	135	267	262	229	169
	s eufemizací	3	3	0	0	5	3	1	0
	bez eufemizace	229	223	171	134	262	259	229	166
Rodičovský plurál		28	24	6	3	30	30	0,41	0
Citoslovce		69	62	3	0	53	46	4	3
Zdrobněliny		24	20	11	10	15	7	11	8
Oslovování dítěte	celkem	15	12			15	15		
	jméno	13	8			13	15		
	přezdívká	2	2			3	2		
Sebeoslovení rodiče ve 3. osobě		4	2			1	0		
Opakování		36	35	0	0	18	18	1	0
Tázací věty		51	47			63	47		
Kontaktové prostředky		30	26			25	19		

Tabulka 1. Průměrný počet a mediány sledovaných slovních druhů a sledovaných fenoménů.

Z uvedených výsledků lze však konstatovat, že je využití podstatných jmen u obou pohlaví relativně vyrovnané.

V některých případech se podstatné jméno v ADS objevilo ve větě hned zpočátku (např. *glóbus doma nemáme*), a to z důvodu polospontánního projevu, kdy se participant-rodíč soustředil na popis daného předmětu a také proto, že dle aktuálního větného členění v češtině mluvčí klade nové informace, *réma*, k závěru své výpovědi. V IDS se tento jev objevil také (např. *husa se ti nelíbí*), avšak s jinou úlohou: účelem tohoto umístění podstatného jména je jeho zopakování, aby si ho dítě dokázalo dostatečně osvojit a aby bylo jasné, k čemu rodič referuje.

Pro shrnutí, tato podsekcce se zabývala typickým fenoménem IDS, kterým jsou podstatná jména, která lze označit jako dětská slova. Jedná se o typ slov, jež se vyskytují v komunikaci s dítětem a pojmenovávají skutečnosti z bezprostředního okolí dítěte. Mezi nejčastější ukázky dětských slov patří v nahrávkách předměty týkající se denní rutiny dítěte. V rámci okruhu stolování a jídla můžeme pozorovat celou škálu dětských slov, počínaje slovem *papání* a *bumbání* až k názvům předmětů, které se vážou k jídlu (např. *bryndák*). Předmět dětského *šátku* u mluvčích vyvolal několikrát dojem, že se jedná o bryndák, a proto je v nahrávkách IDS otců i matek vidět množství pojmenování tohoto předmětu: od *bryndáku*, přes *bryndáček*, *slintáček* až po *slintoš*. Předmět, který vyvolal kontroverzní reakce v elicitaci obou typů řeči kvůli jeho vhodnosti pro dítě, získal několik označení, jež opět mohou být považována za dětská slova, a sice předmět *dudlík*, *dudánek*. Předmět bota elicitoval pojmenování *papučka* a *capáček* jako označení dětské botičky bez podrážky.

V ADS zazněla u několika otců podstatná jména odborná (např. *diferenciál*) a jejich celkový projev ADS byl mnohdy laděn tímto stylem.

3.2.1.2 Přídavná jména

Přídavná jména jsou v nahrávkách IDS i ADS k této práci třetím nejčastěji zastoupeným slovním druhem. Přídavná jména pojmenovávají nejčastěji názvy vlastností popisovaných předmětů.

V nahrávkách otcovských IDS se vyskytlo celkem 684 přídavných jmen, z čehož pouze jedno lze považovat za dětské slovo. Zbytek přídavných jmen otců v IDS nenese příznak eufemizace. V průměru použili otcové ve svém projevu v IDS 57 přídavných jmen. Maximální hodnota použití přídavných jmen činí u otců v IDS

94 slov a medián je 65. Matky použili 677 přídavných jmen, z čehož 1 % tvořila eufemizovaná přídavná jména, což je v průměru 0,6 eufemizovaného přídavného jména v nahrávání IDS, medián je 0 a maximální hodnota činí 2. Za to maximální hodnota použití neeufemizovaných přídavných jmen u matek v IDS činí 83 přídavných jmen a medián i průměr je 56 slov. Z výsledků je možné odvodit, že matky oproti otcům v IDS použily ve větší míře eufemizovaná přídavná jména, a to konkrétně v 7 případech použití.

V nahrávkách ADS otců se objevilo podstatně více přídavných jmen než v IDS, a to 1311 použití, z čehož 0,3 % přídavných jmen vykazuje známky eufemizace, což jsou 4 výskyty použití těchto přídavných jmen. Zbylých 99,7 % přídavných jmen nemá příznak eufemizace. V průměru použil jeden otec ve výpovědi 0,08 neeufemizovaného přídavného jména. Maximální hodnota v produkci neeufemizovaných přídavných jmen je u otců 218 a medián je 107. Mezi otci byl opět jedinec, který převyšoval produkci oproti ostatním o 100 % od průměrné hodnoty. Matky v projevu ADS řekly 889 přídavných jmen, v průměru řekla jedna matka 74 přídavných jmen, medián je 33. Maximální hodnota je u matek 160 přídavných jmen, což je opět o 100 % více než průměrná hodnota produkce přídavných jmen, za čímž může stát matka s 88 přídavnými jmény. U zvýšení průměrné hodnoty vždy jedním rodičem nedošlo rodiči stejného dítěte a nešlo tedy ani o rodiče ze stejného páru. V ADS matek se neobjevilo žádné přídavné jméno s mírou eufemizace. Všechny hodnoty lze sledovat v přiložené tabulce (viz Tabulka 1 výše) a v tabulkách v příloze (viz Příloha).

Nejčastěji se v projevu otců i matek vyskytovala přídavná jména s hodnoticí funkcí (např. *prima* obrázek, droždí je *super*). Dále je v nahrávkách IDS možno zpozorovat přídavná jména označující velikost (např. *mini* věc, *malinkatý* pérko, *maličkej* šroubek). Přídavné jméno *dobrý* sloužilo v otcovské IDS k ujištění se, zda je dítě v pořádku (doprovázeno reakcí dítěte jako je kýchnutí, bouchnutí se či pláč dítěte), a je tedy v projevech otců zastoupeno často bezprostředně po reakci dítěte (např. *Dobrý? Dejcháš?* – v návaznosti na kašel miminka). Přídavné jméno *dobrý* také zaznělo jako součást přísudku u jednoho z otců jako napomenutí dítěte: *bud' dobrej*.

Přídavná jména se u předmětů vyskytovala s úlohou pojmenovat jejich kvalitu (např. *vožužlaná* kostka), která se pak dále řetězila a byla opakována spolu s názvem popisovaného předmětu (např. *malej oranžovej balón*).

V užití přídavných jmen byl patrný trend přejatých slov z anglického jazyka (např. *baby bryndák*), pro něž má čeština překlad, ale také pro pojmenování vlastností, jež se vžily v jazyce do povědomí mluvčích a čeština pro ně jiný ekvivalent nemá (např. *barefoot* bota).

Přídavné jméno bylo rovněž častokrát užito při opakování informace jako umocnění a upevnění cílového slova dítěti (např. *to je balón – to je oranžový balón*). V jednom případě bylo v otcovské ADS použito jako oslovení dítěte přídavné jméno *mladej*.

Ve větách s přídavnými jmény jsou mnohdy věty tvořeny s inverzí (např. *hezky jsou*), a to z důvodu spontánnosti a mluvenosti projevu mluvčího.

3.2.1.3 Slovesa

Typickými slovy, která si spojujeme s IDS, jsou slovesa označující první úkony dětí – během popisování předmětů dítěti zazněla v nahrávkách otců i matek většina z nich především v negaci (např. *nežužlej to, to se nepapá, neoslintávej*), což reflektuje způsob, jakým většina nahrávaných miminek reagovala na popisované předměty. Nejčastějšími slovesy zastoupenými v promluvách otce k dítěti jsou smyslová slovesa (např. *vidět, koukni, podívej*), která fungují jako prostředek pro udržení kontaktu mezi mluvčími. Další hojně zastoupenou skupinou jsou slovesa plnovýznamová týkající se běžných rutin dítěte, jež lze označit jako dětská slova (např. *papat, žužlat, cucat, žumlat, dlabat, baštit*). Hojně se v IDS otců vyskytují i slovesa v imperativu, a to jak v negaci (např. *nepapej, nežužlej, neutíkej, nelez ven, nenič to, nezadav se, neblbni*), jichž je v IDS českojazyčných rodičů podstatně více, tak v kladném mínění (např. *pojd' ke mně; rovněž ve formě *pojd' sem ke mně pojd'* nebo direktivní výpovědi (např. *zahod', vyplivni, sed', udělej, pust'*). Modální slovesa (např. *chceš*) jsou v otcovské IDS také zastoupeny, avšak ne v takovém měřítku jako skupiny předešlé, opět spíše plní roli kontaktovou a ujišťují otce v reciprocitě a dialogičnosti komunikace s dítětem. V mateřské IDS jsou významněji zastoupena slovesa, jež můžeme označit za dětská slova (např. *žumlat, (po)dudat*), než u otců.*

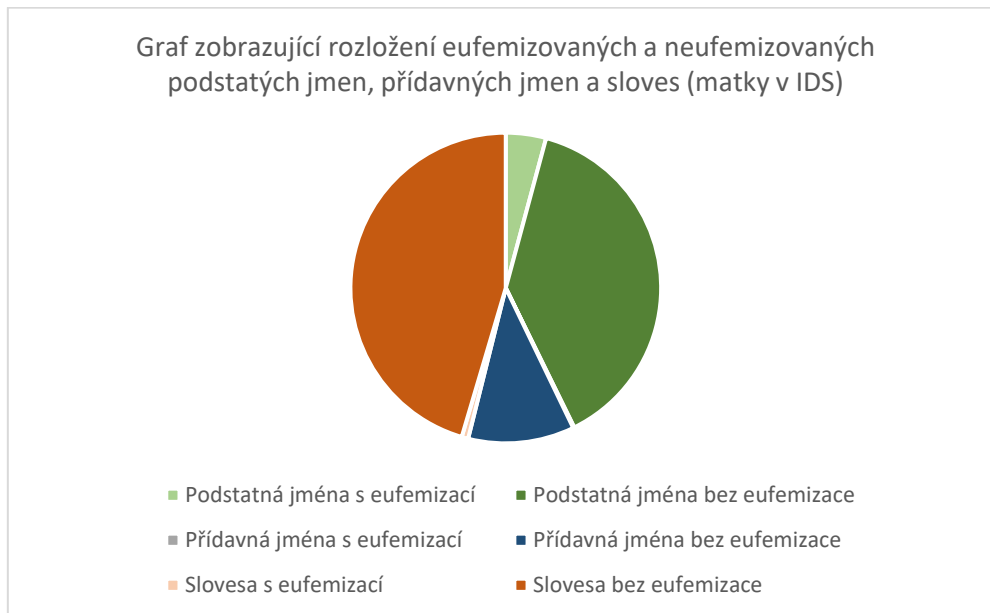
Nejčastějšími slovesy nahrávek je sloveso *být*, konkrétně vazba *to je* nebo *tady je*, jelikož k ní vyzývají instrukce k původnímu účelu pořízení nahrávek.

Mezi slovesy se objevilo také sloveso *vrazit*, které by mohlo být považováno za sloveso s negativním zabarvením až jako sloveso hanlivé, a to kvůli své kolokaci: *vrazí mu dudlík do pusy*. Na rozhraní hanlivého slova a slova dětského považují sloveso *nepoblít se*, užito v kolokaci *aby ses nepoblil*.

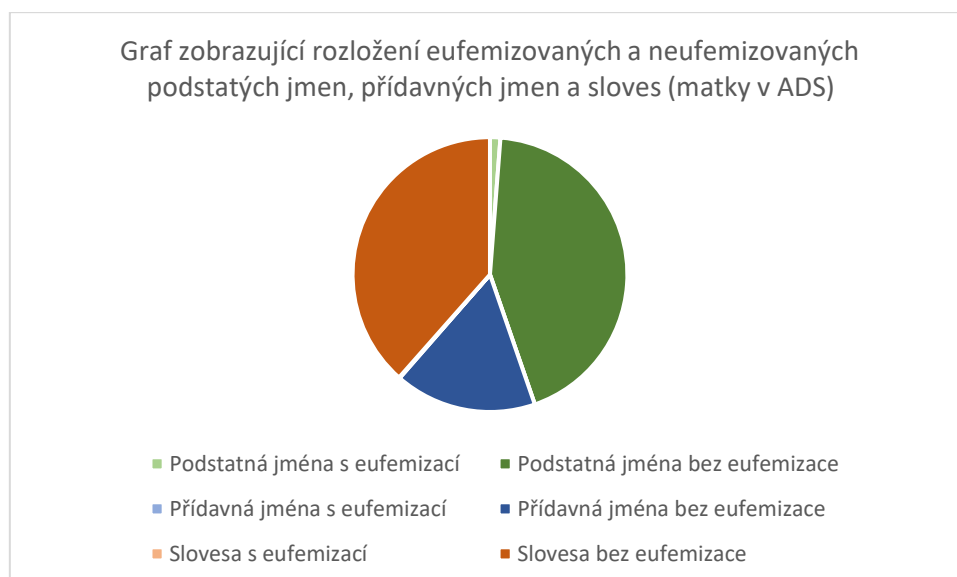
Slovesa jsou nejčastěji se vyskytujícím slovním druhem jak v IDS, tak v ADS. V otcovské IDS bylo změřeno 3200 sloves, z čehož 2 %, tedy 54 výskytů, neslo známky eufemizace a můžeme daná slovesa označit za dětské slovo. V průměru těchto sloves vyprodukovali otcové 5. Maximální hodnotou je 19 sloves s eufemizací a medián je 3. Mezi otci byl opět případ outliera, který zvýšil hodnotu 4násobně. Zbylých 98 % sloves v otcovských nahrávkách IDS příznak eufemizace nemá. V průměru každý otec v IDS použil 262 neeufemizovaných sloves, maximální hodnota je 428 sloves a medián 259. Většina otců použila spíše více sloves, než je stanovený průměr, pouze dva otce lze z hlediska produkce označit za podprůměrné. Počet sloves také souvisí s délkou nahrávaného projevu a povídavostí otců. V mateřské IDS bylo nalezeno 2794 sloves, z nich lze 41, tedy 1 %, považovat za dětská slova. V průměru matky použily 3 eufemizovaná slovesa, maximální hodnota však činí 10 a medián je v tomto případě 3. Použití eufemizovaných sloves je u matek v IDS rozprostřeno bez větších rozdílů. Zbylých 99 % sloves nenesou rysy eufemizace. Matky ve svém projevu užili v průměru každá 229 neeufemizovaných sloves, maximální hodnota se u nich vyšplhala na 327. Medián je v tomto případě 223. Hodnotu ovlivňuje jedna mluvčí, která vyprodukovala 369 sloves bez eufemizace. V rozdílech počtu sloves v IDS nelze tedy pozorovat znatelný rozdíl v projevu matek a otců, jelikož jsou relativně vyrovnané, avšak muži mají o něco více jak běžných, neeufemizovaných sloves, tak sloves s rysy eufemizace v projevu orientovaném na dítě.

V ADS otců lze označit 2752 sloves, z nichž 0,22 % tvoří dětská slova. Zbytek, 99,78 % nenesou žádné známky eufemizace. V průměru řekl každý otec 229 neeufemizovaných sloves, medián je 169. U matek můžeme v ADS spatřit 2051 sloves, z čehož 5 nese známky eufemizace a lze je označit za dětská slova, která z celkového počtu zaujímají 0,15 %. Zbylá slovesa, 99,75 %, tuto charakteristiku nenesou. V průměru připadá na jednu matku 171 neeufemizovaných sloves, medián

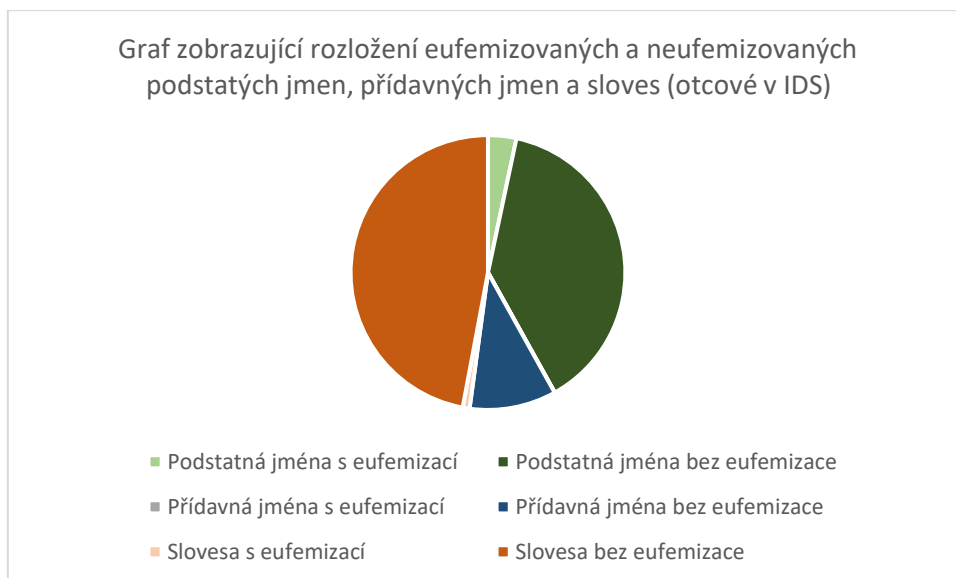
je 134. Z uvedených výsledků lze říci, že otcové používají v průměru více sloves, což souvisí s celkově větším množstvím výpovědí, které otcové v obou typech nahrávek mají. Všechny hodnoty lze sledovat v příložené tabulce (viz Tabulka 1 výše) a v tabulkách v příloze (viz Příloha).

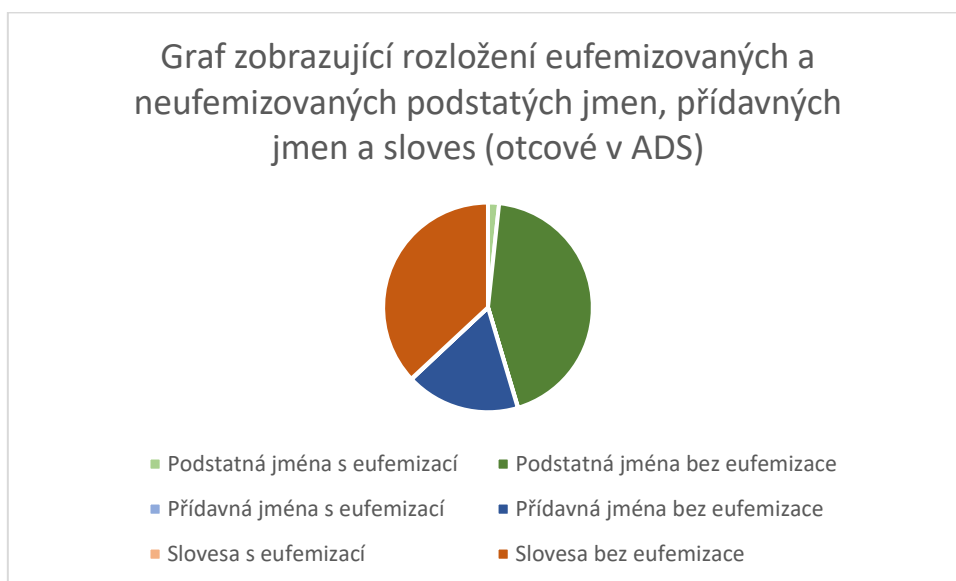
Graf 1. Poměrové rozložení eufemizovaných a neufemizovaných podstatných jmen, přídavných jmen a sloves u matek v IDS.

Graf 2. Poměrové rozložení eufemizovaných a neufemizovaných podstatných jmen, přídavných jmen a sloves u matek v ADS.

Graf 3. Poměrové rozložení eufemizovaných a neufemizovaných podstatných jmen, přídavných jmen a sloves u otců v IDS.

Graf 4. Poměrové rozložení eufemizovaných a neufemizovaných podstatných jmen, přídavných jmen a sloves u otců v ADS.

3.3.1.4 Eufemizace u podstatných jmen, přídavných jmen a sloves

Poměr eufemizovaných slov v IDS matek byl porovnán s poměrem eufemizovaných slov v IDS otců (vždy relativně k eufemizovaným slovům v jejich ADS, tj. jako rozdíl poměru eufemizace v IDS a poměru eufemizace v ADS) pomocí Wilcoxonova testu (*Wilcoxon signed rank test*) v programu R (R Core Team, 2021). Při hladině významnosti alfa 0.1 (kterou volíme pro poměrně malý

vzorek v této práci, viz Royall, 1986) vychází rozdíl eufemizací v IDS u matek versus otců signifikantní ($p = 0.072$, viz Tabulka 2). Dle mediánu (viz Tabulka 1 výše) lze vidět, že mají matky mnohem větší poměr eufemizovaných slov v IDS než v ADS a než otcové. Matky mají medián rozdílu 0,053, tedy používají o 5 % více eufemizovaných slov v IDS než v ADS, zatímco u otců se jedná pouze o zhruba 2 %. Tento výsledek ukazuje, že s menším poměrem dětských slov v IDS otcové představují pro dítě větší jazykovou výzvu než matky. Míru eufemizace lze sledovat v příložené tabulce (viz Tabulka 1 výše). Tímto lze potvrdit predikci, že otcové představují pro dítě větší jazykovou výzvu než matky, s čímž může souviset, že otcové používají méně eufemizovaných slov a zdrobnělin (viz kapitola Zdrobněliny) v IDS (vzhledem k jejich ADS) než matky.

fenomén porovnávaný mezi otci a matkami	V	p-hodnota
Rozdíl poměru eufemizovaných slov v IDS a ADS přes všechny slovní druhy	16	0,077
Počet případů rodičovského plurálu v IDS	46	0,609
Počet citoslovcí v IDS	21	0,169
Poměr zdrobnělin v IDS a ADS	25	0,301
Počet oslovení dítěte (jméno i přezdívka) v IDS	33	1
Počet sebeoslovení ve 3. osobě	10	0.083
Opakování v IDS	2	0,006
Absolutní počet tázacích vět v IDS	47,5	0,530
Kontaktové prostředky v IDS	31,5	0,582

Tabulka 2. Tabulka Wilcoxon signed-rank testů provedených v diplomové práci.

3.2.1.5 Rodičovský plurál

Rodičovský plurál považuje většina studií (Sekerová & Sekera, 2016) za rys IDS typický pro matky. Tedy i já jsem jej očekávala spíše v projevu matek, ale v našem vzorku se vyskytoval v promluvě IDS všech nahrávaných otců. Používání rodičovského plurálu je rysem pocitu sounáležitosti s dítětem a umocňuje komunikační partnerství dyády rodič–dítě (např. *Tak ho sebereme, copak tady máme dál*). V IDS nahrávkách matek se vyskytoval rodičovský plurál u sloves

týkající se zdravotního stavu dítěte (např. *ještě kašleme* nebo *máme rýmičku*) a dále u vyjádření vztahu dítěte k jídlu (např. *glóbus nepapáme*). Rodičovský plurál se také objevuje ve vyjádření emoce, zejména k vyjádření stanoviska vůči určitým předmětům (např. *nemáme rádi ponožky*). V nahrávkách ADS se rodičovský plurál u některých rodičů vyskytoval také, avšak ne v takové míře jako v IDS (např. *nebaštíme*).

U otců v IDS se rodičovský plurál celkem vyskytl 354krát, zatímco v ADS pouze 18krát, v IDS tedy otcové realizovali rodičovský plurál 19krát častěji než v ADS. V IDS průměrně použili otcové rodičovský plurál 30krát, nejvíce se u jednoho otce vyskytl 49krát. Je nutné doplnit, že se jedná o jednoho otce, který převyšoval průměr až o 20 sloves v tomto tvaru. Medián je u otců v projevu IDS 30. V ADS otcové tímto rysem šetřili – v průměru použili tento tvar otcové 0,41krát, medián je 0 a maximální hodnota tohoto rysu ve vzorku otců je 2.

Matky rodičovský plurál použily v IDS 327krát a v ADS 67krát, což je 4krát více než v ADS. V průměru použily matky v IDS rodičovský plurál 27krát. Maximální hodnota rodičovského plurálu u matek v IDS činí 51, medián je 24. Většina matek tento tvar slovesa vyprodukuje kolem hodnoty průměru, avšak dvě z matek přesahují tuto hodnotu jednou tolik. V ADS matky v průměru použily 6 tvarů slovesa v rodičovském plurálu, maximální hodnota je 24 a medián je 3. Maximální hodnota opět závisí na jedné matce, která významně zasahuje i průměr použití tohoto rysu u matek v ADS.

V ADS se v průměru u otců tento rys objevil 18krát, u matek 67krát. V průměru použily matky o 4krát více rodičovského plurálu než otcové. Z výše zjištěných výsledků lze usuzovat, že výsledek pravděpodobně může souviset s faktem, že matky tráví (minimálně v případě participantů účastnící se výzkumu k této diplomové práci) s dítětem více času než otcové a jsou na něj více navázány, což je znát z jejich projevu, i když o dítěti mluví s dospělým, kde dítě není přítomno. Všechny hodnoty lze sledovat v přiložené tabulce (viz Tabulka 1 výše) a v tabulkách v příloze (viz Příloha).

Na základě analýzy Wilcoxonovým testem lze říci, že výsledek testu nedetekoval rozdíl mezi otci a matkami (viz Tabulka 2, $p = 0,609$), a tedy nepodporuje predikci z předchozích studií (Sekerová & Sekera, 2016), že by ho používaly zejména matky.

Graf 5. Poměrové rozložení použití rodičovského plurálu u matek a otců v IDS a v ADS.

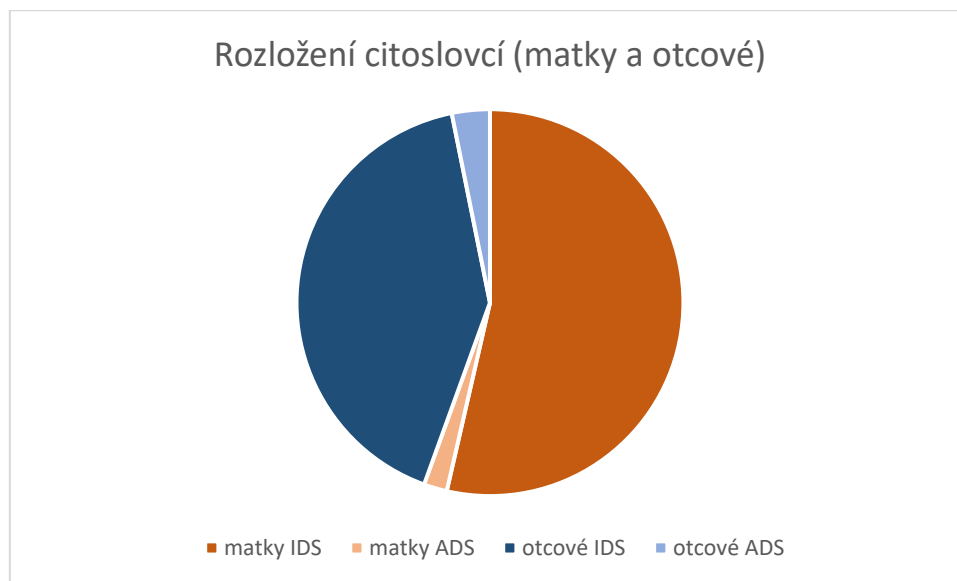
3.2.1.6 Citoslovce

Interjekce a onomatopoická pojmenování bývají často považovány za nejjednodušší slova, jež dospělí běžně používají v komunikaci s dítětem ve snaze zjednodušit svou výpověď a přizpůsobit ji tak mentálním schopnostem dítěte. Jedná se o typ citoslovcí, které napodobují zvuky vydávané živými a neživými původci (Osolsobě, 2017c), a proto bylo u některých pojmenování náročné zapsat jejich zvukovou podobu a také vystihnout přesně jejich význam. Interjekce a onomatopoická pojmenování patří často mezi první slova, jež je dítě schopno vyslovit, jelikož nevyžadují tolik artikulačních schopností jako například deminutiva (Spáčilová, 2018).

Dle předchozích výzkumů je možné se domnívat, že je rozdílná produkce citoslovcí ovlivněna pohlavím (Rondal, 1980; McLaughlin, White, McDevitt, & Raskin, 1983; Spáčilová, 2018). V projevech otců v IDS použili otcové 638 příkladů citoslovcí, zato v ADS pouze 49. Matky použily ve IDS projevu 828 citoslovcí, v případě ADS 30. V průměru v IDS použil každý otec 53 citoslovcí, zatímco matky průměrně použily citoslovcí 69, co se týče maximálních hodnot užití citoslovcí v projevu, u otců se jedná o 109 použití, u matek o 150. Medián činí u otců v IDS 46 a u matek 62.

V ADS se průměrné použití citoslovcí u otců vyšplhalo na 4 použití, u matek se jednalo průměrně o 3. Medián je u otců v ADS 3 a u matek 0. Maximální hodnoty

jsou u otců v ADS 12 a u matek 11. Všechny hodnoty lze sledovat v příložené tabulce (viz Tabulka 1 výše) a v tabulkách v příloze (viz Příloha).

Graf 6. Poměrové rozložení citoslovcí u matek a otců v IDS a v ADS.

Výsledky tedy svědčí o citoslovcích jako o jevu typickém pro IDS, v jejichž užití v tomto typu komunikace vedou matky. V ADS naopak použili citoslovcí otcové dvakrát více než matky, avšak se jedná o jednotlivé případy a nepotvrzují tak výjimečnost užití citoslovcí ve vztahu k pohlaví. Ve srovnání poměru citoslovcí IDS vzhledem k ADS je výskyt citoslovcí u matek numericky vyšší než u otců, avšak statistický rozdíl není významný. Ani výsledky z Wilcoxonova testu (viz Tabulka 2, $p = 0,169$) nesvědčí o tom, že by byly citoslovce na základě dat k této diplomové práci jev typický pouze pro matky nebo otce v komunikaci IDS.

Citoslovce *hele* (v nahrávkách se objevil rovněž i tvar *hale*) vážící se nejčastěji ke kontaktním prostředkům (viz níže kapitola Kontaktní prostředky) je slovem, jež můžeme považovat za nejčastější užívané citoslovce v nahrávkách využitých k této diplomové práci, využívali ho totiž všichni otcové. Z míry užití tohoto slova je zjevné, že otcové potřebují určité potvrzení a vědomí komunikačního partnerství mezi dítětem a otcem, což vytváří otcovi větší motivaci využívat IDS. Poměr užití citoslovcí v nahrávkách k této práci a výsledků studií, jež pojednávají o užití citoslovcí jak u matek, tak u otců, je tedy v rozporu.

Další funkcí mimo kontaktní, k níž otcové využívali citoslovcí *jo*, *hm* a *ne*, bylo ujištění se v přání dítěte a reciprocitě komunikace. U každého mluvčího

zaznělo přibližně u každého zmíněného předmětu. Slovo *ne* vystupuje také jako negace a zákaz činnosti, jehož efekt umocňují mluvčí v promluvě jeho znásobením (*ne ne ne!*) a patřičnou důraznou intonací.

Na začátku nahrávky IDS bylo možné u několika rodičů zpozorovat pozdravení dítěte rodičem a upoutání jeho pozornosti a také fungovalo jako možné zklidnění, jelikož byla kabina pro děti novým místem, kde se mohly cítit nejistě či se v nich mohla probudit jejich zvědavost vyvolaná novým prostředím. Jako pozdrav otcové použili citoslovce *nazdar* a *ahoj*, které dále zkombinovali se jménem dítěte (např. *nazdar Honzí*) a několikrát celou promluvu zopakovali, než se pustili do samotného experimentu. Matky k oslovení použily spíše slovesa k upoutání pozornosti jako *podívej*, *koukni* a *vidíš*.

V roli přísudku najdeme v IDS otců celou řadu citoslovcí (např. *balon hop dolů*, *šup s tím do pusy*). Napříč rodinami (vždy se jednalo o data otců a matek, páru, téhož dítěte) rozrůzněnými citoslovci jsou příklady citoslovcí pojmenovávající pohyb popisovaných předmětů, například balónu – *kutululu*, které fungovalo jednak v roli přísudku, tak v roli podmětu (např. *podívej se támhle je kutululu*). Výjimkou nejsou ani citoslovce ve funkci předmětu (např. *Uděláš báb*).

Imitaci zvuků okolního světa lze nazvat jedním z charakteristických rysů IDS jak otců, tak matek. Jedná se o velmi produktivní skupinu citoslovcí a pojmenování téhož zvuku může být velmi variabilní, koneckonců jako všechny druhy citoslovcí, jež vykazují ohromnou variabilitu, kterou mají z hlediska počtu variant mezi slovními druhy vedoucí postavení. Změny se realizují reduplikací fonémů, morfémů i lexémů, na hláskových obměnách kvantitativních i kvalitativních. Notoricky známou skupinou citoslovcí jsou imitace zvuků vázaných na tělesné projevy, například kýchnutí (např. *pčik no pčik*), kašláni (např. *kuci kuci kuci*), jedení (např. *(m)ňam*, *(m)ňam*) nebo smíchu (*hahaha*).

Velmi početnou skupinou imitací zvuků okolního světa můžeme označit skupinu citoslovcí imitující zvuky zvířat. Tato citoslovce inicioval v nahrávkách k této práci především předmět *husy* (*gagaga*). Velmi produktivní skupinou je pojmenování citoslovcí založené na zvuku daného předmětu, například *pérko* (*pjong pjong*), *metla* (*poink poink*) nebo zvuky činností jako je zatřepání (*ťuk ťuk*).

Další skupinou je imitace zvuků hudebních nástrojů, již zastupuje ve vzorku k této práci nejčastěji předmět, jež je možné pojmut jako bubínek – například otočená *miska*, která dále elicitovala citoslovce *bum bum*.

Nelze opomenout rozličnou škálu pojmenování zvuku dopravních prostředků, jež vyvstávalo především v kontextu popisování předmětu *auto* (*brmbrm na nožičku*). Jak otcové, tak matky mají v IDS tendenci zvuk strojů imitovat.

V projevech IDS otců se rovněž vyskytovaly formule, které považujeme za magické nebo jsou spojovány s pohádkami, což je tradiční narativ, který je dětem předáván již od útlého věku, a tak elicitaci těchto citoslovcí (*abrakadabra*, *simsalabim*) evokovala postava *víly*, již měli otcové za úkol popsat.

Častým jevem je i řetězení několika lexémů jednoho citoslovce za sebou, nejčastěji se tak dělo u citoslovcí odvozených od plnovýznamových sloves (např. *mávy mávy máv*, *sypy sypy syp*).

Své zastoupení mají i citoslovce nadšení jako *jú*, *joj*, *jé*, *kuk*, které většinou přimělo dítě k většímu zájmu o rozhovor či popisovaný předmět. Častým příkladem je i *ty jo* nebo také *týjo*, spojení zájmena a citoslovce k vyjádření nadšení nebo překvapení. K těmto citoslovcím lze přiřadit ještě *jej*, *jéjej* a *jejda*, které je užito v nahrávkách spíše v negativním kontextu nebo při drobném nezdaru, jako je upuštění předmětu na zem.

Zajímavým úkazem je deminutivum vytvořené od citoslovce *hop* – *hopík*, které v promluvě nefigurovalo jako podstatné jméno, nýbrž jako citoslovce v roli přísudku (např. balón *hopík* na nohu).

Negativně zabarvená citoslovce se v promluvách otců vyskytla nejméně. Nejčastěji se objevila v kontextu vynadání a neuposlechnutí dítětem (například *fuj*, *sakryš*). U matek byl tento jev zastoupen méně, jelikož nedocházelo během nahrávek k takovým situacím, aby to matky nutilo toto vyjádření použít. V projevu matek se rovněž objevilo citoslovce *fuj*, aby upozornily dítě, že daný předmět nepatří do pusinky.

V neposlední řadě se v IDS, ale i v ADS vyskytovala citoslovce *jéžiš* nebo *jéžišmarjá* nejčastěji v případech, kdy byl mluvčí opraven administrátorkou nebo dítě zareagovalo nečekanou činností. Jedná se ovšem o jednotlivé případy, tato

citoslovce se vyskytla pouze u jedné matky a jednoho otce. U matky to bylo z důvodu sebeopravy a uvědomění si vlastní chyby v ADS, v IDS to u matky byla reakce na popotahování miminka, kdy ho uklidňovala slovy *ježišmarja, copak je*. U otce bylo citoslovce *ježiš* a *ježišmarja* vyvoláno horkem v kabině a nenadšeností z účasti v experimentu, jak je v nahrávkách slyšet. V tomtéž kontextu se u tohoto otce objevilo citoslovce *ježišmarja* i v IDS.

Typickým jevem je také řetězení dvou různých citoslovcí vedle sebe (např. *hele kuk*), a to jak u otců, tak u matek.

U dvou otců se v projevu IDS vyskytly vulgarismy a jedním z nich je citoslovce *tyvole* (např. *Co to je tyvole?*), což vyvolal předmět *šátek*, jehož elicítace pro dané otce nebyla zprvu průhledná.

3.2.2 Lexikální rovina řeči orientované na dítě z hlediska emocionalizace

Jakým stylem jsou informace podávány dítěti, jak je nastolován kontakt mezi aktéry, lze označit jako typ promluvy se speciálními prostředky, jako je například oslovení, eufemismus nebo ujišťování se o vzájemnosti komunikace. Komunikační strategie, jež lze definovat jako záměrnou volbu takových prostředků, aby rodič dosáhl v komunikaci s dítětem svého cíle, rodič mění v závislosti na kognitivních a jazykových schopnostech a věku dítěte. Podle těchto proměnných se v průběhu vývoje nároky na dítě mění a s tím i náročnost konverzace. Používání eufemismů, deminutiv a celková emocionalizace projevu jsou výraznými rysy lexika řeči orientované na dítě otců i matek (Spáčilová, 2018). Souvisejí většinou s citovou angažovaností a rozvinutou expresivitou mluvčího. Komunikanti se snaží preexponovaným používáním lexému s kladným emocionálním zabarvením přiblížit komunikačnímu partnerovi, v tomto případě dítěti, komunikačně i vědomostně, a chtějí vyjádřit svůj vztah k němu (Spáčilová, 2018). Stěžejním prvkem, jehož pomocí si dítě osvojuje jednak jazyk a jednak zdvořilostní normy, je dialog. Z dialogů, nejčastěji s rodiči, se učí, jak vyjádřit své různé komunikační záměry, jak v dialogu uspět a zároveň se začleňuje do svého okolí. Dialog můžeme tedy označit jako bránu nejen do světa jazyka mezi dítětem a jeho okolím. Postupně si dítě osvojuje prostředky, jimiž dosahuje svých záměrů a dokáže je vhodně použít. Dítě musí vědět, že v dialogu se mluvčí střídají, musí umět volit správná slova, aby mu druhý komunikant rozuměl a také musí umět udržet a rozvíjet témata. První

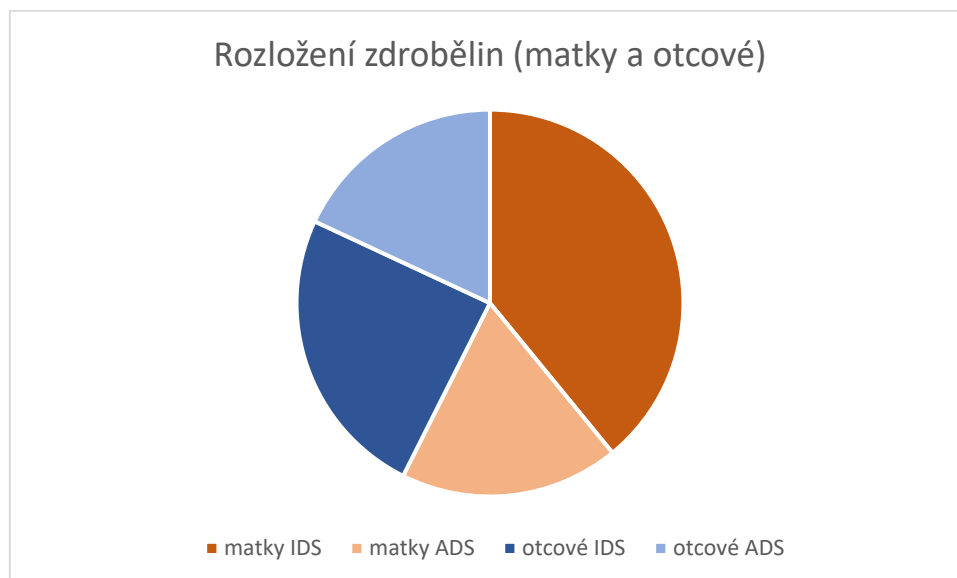
rozhovory zažívá dítě právě ve své rodině. Mezi rysy řeči orientované na dítě tedy můžeme nalézt i pragmatické aspekty, jež umocňují jazykové učení dítěte.

3.2.2.1 Zdrobněliny

Deminutiva jsou slova zdrobnělá, jež modifikují svůj význam příznakem menšího rozdílu, například *pes – pejsek*, nebo intenzifikací, například *malý – maličký*. Tvoří se přidáním deminutivních sufixů k danému lexému (např. *keř – keřík*) či pozměněním slovesného vidu (např. *usmát se – pousmát se*; Rusínová & Nekula, 2017). Deminutiva bývají považována za typický rys dětské řeči. Jejich použití v řeči orientované na dítě je motivováno hlavně kladným citovým postojem mluvčího k dítěti. Mezi zdrobněliny nejsou v této práci započítávána cílová slova, jelikož bylo úkolem participanta dané předměty označit neutrálním výrazem uvedeným na štítku, protože prvotním účelem nahrávek byl výzkum realizace samohlásek v těchto slovech. Nahrávky pro svou diplomovou práci využívám za jiným cílem a ignoruji tato slova jako cílová a považuji je za spontánní projev mluvčího. V této části jsou shrnuty všechny lexémy se zdobňujícím sufixem, jež se objevily v nahrávkách rozhovoru dyády rodič – dítě. Mezi deminutiva nejsou v této práci zahrnuta hypokoristika a deminutivní oslovení dítěte či jiných osob a jsou jim věnovány samostatné podkapitoly (viz kapitola Oslovení dítěte a Zdrobněliny). Otcové ve svém projevu IDS použili celkem 182 zdrobnělin, kdežto v ADS 134. V komunikaci IDS matky vyprodukovaly 290 zdrobnělin, kdežto v ADS se jednalo o 136 zdrobnělin. Otcové v IDS použili průměrně 15 zdrobnělin, zatímco matky 24 zdrobnělin. Maximální hodnota je v případě otců 48, u matek 49. Medián je u otců v IDS 7 a u matek 20. Hodnoty jsou v obou případech opět ovlivněny pěti rodiči, kteří použili zdrobnělin blíže maximální hodnotě, tedy přes 40 zdrobnělin. Produkce zdrobnělin u matek je relativně vyrovnaná, zatímco u otců se jedná o 4 otce nadprůměrně užívající zdrobněliny, zbytek jich má spíše v řádu jednotlivin. Celkově však v IDS vedou v produkci zdrobnělin matky, a to o 2krát více než je tomu u otců.

V nahrávkách ADS otcové vyprodukovali celkově jen o něco málo zdrobnělin než v IDS. Jedná se o 134 výskytů. U matek je číslo mnohem menší než v IDS – jde o 136 použití zdrobnělin. V průměru použili otcové 11 zdrobnělin a matky taktéž 11 zdrobnělin. Maximální hodnota je u otců i matek velmi blízká: u otců se jedná o 33 a u matek 29 zdrobnělin. Medián je u otců 8 a u matek 10. V ADS

je tedy výskyt zdrobňelin velmi vyrovnaný. V celkové produkci vedou matky, avšak průměr, maximální hodnota i medián se liší jen velmi málo. Všechny hodnoty lze sledovat v příložené tabulce (viz Tabulka 1 výše) a v tabulkách v příloze (viz Příloha).

Graf 7. Poměrové rozložení zdrobňelin u matek a otců v IDS a v ADS.

Je pochopitelné, že v komunikaci s dítětem vystane více zdrobňelin než v ADS. I přesto v IDS v celkovém počtu zdrobňelin dominují matky a lze je považovat za typický mateřský jev IDS. V komunikaci ADS je použití zdrobňelin mezi pohlavími téměř vyrovnané. Podle Wilcoxonova testu nebyl prokázán výsledek (viz Tabulka 2, $p = 0,301$), že by se jednalo v případě citoslovcí o fenomén typický pouze pro mateřskou nebo otcovskou IDS.

V IDS českojazyčných otců lze spatřit dvě tendence: buď otcové používali ve své promluvě směřované k dítěti zdrobňeliny hojně, anebo se jim snažili zcela vyvarovat. Zdrobňeliny využívali otcové v přímé úměrnosti k reakci dítěte – čím lépe dítě na otcovu promluvu reagovalo, tím více jich otec použil. Zdrobňelinami tak popisoval nejbližší okolí dítěte a také je užíval ve svých popisech předmětu (např. *kabílek*, *ručička*, *bagetka*, *obrázek*). Nejčastějším slovním druhem zdrobňelin jak otců, tak matek, jsou podstatná jména. Pozoruhodná jsou zdrobňelá pojmenování pro každodenní užitkové předměty ze světa dítěte (např. *bryndáček*). V projevu matek jsou zdrobňeliny hojně zastoupeny v IDS. Často se vážou přímo k popisovaným předmětům (např. *bahýnko*, *sovičky*, *zemička*, *barvička*).

V popisu přídavných jmen nebyla přítomnost zdvojnásobení častá, jednalo se pouze o jednotlivosti (např. *maličká, malinkatý, ospinkanej*).

Největší zastoupení mají substantivní deminutiva, to souvisí mimo jiné i s komunikační situací, jež byla pro nahrávání nastolena. Je nutné dodat, že ne všechna slova zakončena typicky deminutivními sufixy jsou pravými deminutivy a v našem jazykovém povědomí nefigurují jako slova zdvojnásobená (např. *košík, písnička, tabulka*).

V kontrastu se zdvojnásoběním se v projevu některých otců také objevila v nahrávce IDS slova expresivní hanlivá až vulgární (např. to když si *narveš do držky*, tak budeš jako kapr, se s tím udusíš, *vole*, doufám, že to nebudeš *žrát*, nech toho, *poblješ se*). V nahrávkách matek IDS i ADS k tomuto jevu nedošlo. Šlo tedy o jednotky příkladů, konkrétně o dva mluvčí.

3.2.2.2 Oslovování dítěte

Ačkoliv charakter nahrávek vedl k popisnějšímu rázu projevu, který nutně nevyžaduje zpětnou vazbu od adresáta, použili všichni rodiče pro upoutání pozornosti dítěte širokou škálu oslovení. Nejčastěji se v IDS otců i matek jednalo o hypokoristika křestních jmen (např. *Nelinko, Edgoši, Edíku, Ondří, Áno, Roni, Barče, Vikoušku, Sindoušku, Roničko, Baruško, Kubi(č)ku, Honzo/í, Vikinko*). Hypokoristiky se rozumí zdvojnásoběná podoba vlastních jmen, a to jak z křestních jmen, tak z příjmení, či dokonce z přezdivek (např. *Zdeněk – Zdenka*). Jedná se tedy o změnu neutrálního jména používanou komunikanty v domácím, neoficiálním, prostředí. Kromě pojmenovací funkce mají navíc také funkci expresivní, kterou můžeme sledovat především v jejich sufixech, např. *Viktorie – Vikinka – Vikouš – Vikoušek*). Hypokoristika jsou považována za nespisovné výrazové prostředky a jejich nápadným rysem je jejich početnost, pestrost a formová rozrůzněnost (Pleskalová, 2017), kterou bylo možné pozorovat v našem vzorku. K použití hypokoristik také vybízí nízký věk dětí nahrávaných rodičů, jež se pohyboval od 3,5 do 10,5 měsíce. V momentech, kdy vyžadoval rodič po dítěti soustředění, odpověď či ho napomínal a varoval, aby dané činnosti dítě nedělalo, využil většinou rodič plnou formu jména s důraznou intonací (např. *Viktorie!*). V nahrávkách ADS oslovovali rodiče dítě zpravidla jednou a tou samou podobou jména, zcela výlučně hypokoristikem (např. až si bude *Ládík* hrát). V nahrávkách IDS však bylo možné zaslechnout množství nejrůznějších přezdívek, od těch typických, jimiž zpravidla

oslovujeme blízké (např. *miláček, zlato, děvče, láska*) až po méně běžné, které mají silně familiární ráz (např. *ty můj malej slintouši, spokojeňouši*). Ze sekce oslovení přezdívkami vázanými k nějakému zvířeti se v nahrávkách objevilo jen několik příkladů, a to obecné pojmenování *zvíře*, jehož motivací pro použití bylo právě divoké chování miminka v kabině, které se jalo kabinu prozkoumat. Ze zvířecích přezdívek se objevila v nahrávkách pouze *opička* a *beruška*, které byly použity vždy v případě děvčat a vždy v pozitivním mínění. Děti byly oslovovány přezdívkami, které bývají spíše používané pro oslovení partnera nebo partnerky (např. *prdelka, miláček, láska, beruška*). V jedné nahrávce bylo možné zachytit oslovení *člověče*, a to především ve spojení s otázkou: *co s tím děláš, člověče*. K tomuto typu přezdívek lze ještě přiřadit oslovení *kamaráde*, které v běžné komunikaci spíše používáme s negativní konotací, v nahrávkách IDS k této práci se však objevil jako laskavé oslovení dítěte. Dále bylo možné v nahrávkách IDS zpozorovat oslovení přezdívkou *vážící se k pohlaví miminka*, a to přezdívky *kluk, hoch, šupák, děvče* nebo *holka*. Tato oslovení byla opět zmíněna v kladném kontextu.

V nahrávce ADS jednoho z otců se vyskytlo oslovení dítěte přídavným jménem *mladej*, což nebývá pro děti v kojeneckém věku příliš typické.

Častým úkazem v IDS otců i matek bylo také oslovení dítěte ve 3. osobě. (např. *tak ho hodíme Ládkovi, Babetka má radši jiný*) pravděpodobně z důvodu, aby si dítě snadno osvojilo a uvědomilo své jméno.

Otcové oslovovali své děti jménem i přezdívkou: v případě jména se jednalo o použití v 83 % případů, ve zbylých 17 % oslovení volili pro oslovení dítěte přezdívkou. U matek je využití jména a přezdívkou kvantitativně velmi podobné: matky své děti oslovily jménem v 86 % případů, zatímco přezdívkou pouze ve 14 % oslovení dítěte. Oslovení u otců i matek bylo relativně vyrovnané, jelikož otcové své dítě oslovili celkem 184krát, kdežto matky 182krát. Průměrně oslovili otcové jménem své dítě 13krát, a matky rovněž 13krát. Medián je v případě otců 15 a u matek 8. Maximální hodnota dosáhla u otců 27 oslovení jménem jedním otcem, u matek činí 41. U přezdívek je průměrné využití otci 3 a u matek 2. Maximální hodnota u otců v použití přezdívek je 8 a u matek 6. Medián je u otců 2 a u matek také 2. Všechny hodnoty lze sledovat v příložené tabulce (viz Tabulka 1 výše).

Graf 8. Poměrové rozložení oslovení dítěte jménem či přezdívkou u matek a otců v IDS.

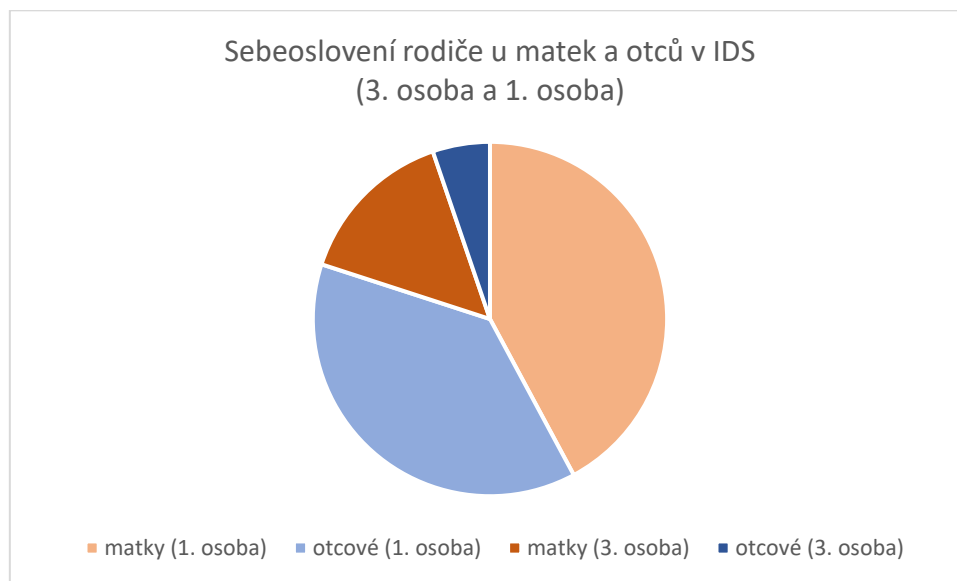
Otcové mají tedy jen nepatrně v oslovení dítěte navrch, ačkoliv je rozdíl tak marginální, že jej nelze považovat za rozhodující. Dle provedeného Wilcoxonova testu (viz Tabulka 2, $p = 1$) nelze tedy považovat použití jména nebo přezdívky za rys typický pro matku ani otce v IDS.

Co do rozlišení oslovování jménem a přezdívkou, dle nahrávek se zdá, že matky spíše pro oslovení dítěte volí jeho jméno (157krát) než přezdívkou (25krát). U otců také převládá použití jména (152krát), avšak v nahrávkách použili více přezdívek než matky (32krát).

3.2.2.3 Sebeoslovení rodiče

Častým jevem v komunikaci rodiče a dítěte bylo sebeoslovení mluvčího s použitím 3. osoby (např. *táta si dá na oči, dáš tátovi auto, táta začíná mít hlad, tímhle tím taťka kdysi dělal palačinky*), což bývá považováno za rys typický pro mateřskou IDS (Sekerová & Sekera, 2016; Spáčilová, 2018). Důvodem pro užití tohoto fenoménu je nejspíše upozornit dítě na slovo označující mluvčího. Kvantitativně lze tvrdit, že je užití 3. osoby v sebeoslovování spíš občas se vyskytujícím jevem než normou. U otců se vyskytl tento jev v IDS sedmáctkrát. Ve zbylých případech pro sebeoslovení použili otcové sebeoslovení v 1. osobě čísla jednotného, a tak učinili celkem ve 123 případech. Matky sebeoslovení ve 3. osobě taktéž používají (např. *jezdí autem maminka a tatínek*) a ve větší míře. V nahrávkách IDS se tento rys objevil až 48krát, ve zbylých sebeosloveních matky

používaly 1. osobu čísla jednotného, a to ve 137 případech. Celkově lze říci, že k sebeoslovení se 3. osobou jako „maminka“ či „tatínek“ je častější pro ženy než pro muže, ačkoliv se nejedná o příliš častý způsob sebeoslovení, jelikož byl využit jen v 19 procentech sebeoslovení všech nahrávaných rodičů v IDS. V ADS se sebeoslovení ve 3. osobě ve vzorku k této diplomové práci nevyskytovalo ani u matek, ani u otců. Všechny hodnoty lze sledovat v příložené tabulce (viz Tabulka 1 výše) a v tabulkách v příloze (viz Příloha).

Graf 9. Poměrové rozložení sebeoslovení 1. a 3. osobou sg. v IDS matek a otců.

Na základě provedeného Wilcoxonova testu (viz Tabulka 2, $p = 0,083$) pro podíl referencí k sobě samému ve 3. osobě z celkového počtu referencí ke svojí osobě vychází použití 3. osoby signifikantní pro matky a lze tento jev tedy považovat za typický rys mateřské IDS.

3.2.2.4 Opakování slov a promluv mluvčího

Typickým znakem IDS je opakování slova za účelem naučení dítěte tomuto slovu. Opakování slov, která byla pro původní účel nahrávek vybrána a bylo nařizeno jejich opakování, nejsou v této pasáži považovány za spontánní rozhodnutí opakování daného slova mluvčím. V IDS je opakování využíváno otci při udělování pokynů a varování dítěte (např. *pojd' sem ke mně, pojd', nepapej to – nepapej to!*). V nahrávkách ADS je opakování rovněž patrné, avšak se děje z jiného důvodu. Mluvčí svou výpověď zpravidla opakuje, jelikož se zadržává, nemůže si vzpomenout, co přesně chtěl říct nebo hledá správné slovo, a proto celou výpověď

či slovo zopakuje, aby si rozpomněl nebo doplnil vhodné slovo (např. *je to tuhá... tuhá pružinka*). Opakování slova nebo promluvy nastává v případě sebeopravy, například když si mluvčí uvědomil, že říká sledované slovo předmětu v jiném tvaru nebo v jiné podobě, než bylo zadáno. U matek se také nejčastěji stávalo, že cílová slova automaticky zdrobňovaly a docházelo tak k častým sebeopravám.

Otcové v komunikaci s dítětem opakovali celkem 215krát. V průměru se opakoval každý otec v IDS 18krát. Maximální hodnota opakování, které dosáhli otcové, je 33. Medián je u otců v IDS 18. Časté bylo opakování fráze nebo slova několikrát za sebou, nejvýše byla zopakována fráze 9krát. U otců se jedná o vyrovnaný jev, který je rovnoměrně rozvrstven mezi participanty. V IDS matky taktéž opakovaly slova či fráze. Celkově se matky použily opakování 436krát, v průměru se u matek vyskytl tento jev 36krát. Matky dosáhly maximální hodnoty 62 zopakování, nejvýše byla zopakována ta samá výpověď v případě matek 16krát. Medián je u matek 35. Výsledky této pasáže svědčí o opakování téhož slova či fráze především jako o rysu typickém pro matky v komunikaci s dítětem.

V komunikaci s dospělým se otcové opakovali pouze 10krát a šlo o případy jednotlivců, konkrétně o 3 otce. Průměrně by pak opakování na každého otce připadlo 1krát. Maximální výskyt opakování u otců v ADS činí 5. V případě matek se v ADS zopakovala fráze či slovo pouze 2krát a opět se jedná o jednotlivce, průměrně by pak připadlo 0,41 zopakování. Maximální hodnota výskytu opakování u matek v ADS je 2. Medián je v obou případech 0. V ADS šlo jak u otců, tak u matek o drtivou většinu sebeoprav nebo rozpomenutí si, co chce přesně mluvčí sdělit. Všechny hodnoty lze sledovat v příložené tabulce (viz Tabulka 1 výše) a v tabulkách v příloze (viz Příloha).

Dle výše uvedených dat otestovaných Wilcoxonovým testem signifikantně vychází, že matky v IDS opakují více než otcové (viz Tabulka 2, $p = 0,007$), na mediánech (viz Tabulka 1 výše) vidíme, že dvakrát více. Tento jev patrně souvisí s tím, že matky dítě spíše cílové slovo učí opakováním, kdežto u otců tento rys není příliš viditelný, což může opět potvrzovat větší jazykovou výzvu pro dítě ze strany otce. Zároveň lze vidět, že tento rozdíl není dán tím, že by matky obecně více opakovaly slova a fráze, jelikož v ADS mají matky tohoto rysu numericky dokonce méně než otcové.

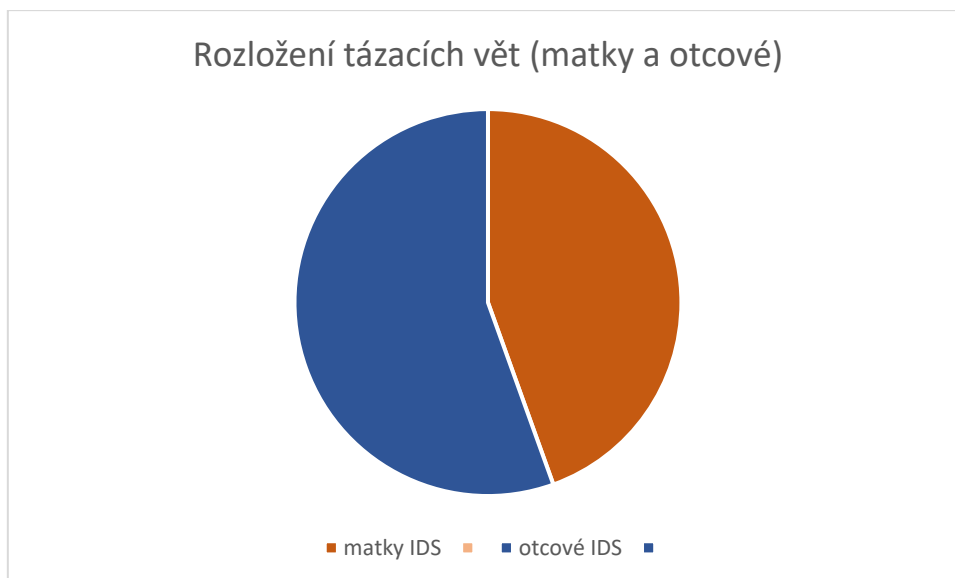
Graf 10. Poměrové rozložení opakování u matek a otců v IDS a v ADS.

3.2.2.5 Tázací věty a potřeba doplňujících dotazů

Zjevným rysem linoucí se všemi nahrávkami je potřeba otce cítit komunikační propojení s dítětem, tedy zpětná vazba a reciproční komunikace. V nahrávkách bylo patrné, že reakce dítěte vedla otce k větší míře užití IDS a „povzbudila“ jej v jejím užití, a to nejen na lexikální úrovni, ale především ve změně výšky tónu hlasu a přehnanější intonace.

V komunikaci IDS vyřkli otcové celkem 758 otázek, v průměru každý otec řekl 63 otázek. Maximální hodnota tohoto jevu je u otců 146 a medián je 47. Mezi otci tak lze spatřit 2 otce, kteří se blíží maximální hodnotě a proměňují tak průměr. Matky ve stejném typu komunikace použily 608 otázek, v průměru každá matka řekla 51 otázek. Maximální hodnota u matek je 88 otázek a medián je jako u otců 47. Ze zjištěných výsledků je možné vidět, že otcové využili otázek více, a to o 23 %, což z tohoto rysu činí spíše jev typický pro otcovskou IDS a potvrzuje výsledky předchozích výzkumů (viz kapitola 2.4), avšak z něj nečiní rys typický pouze pro otcovskou IDS. V ADS tento rys nebyl z pochopitelných důvodů sledován. Všechny hodnoty lze sledovat v příložené tabulce (viz Tabulka 1 výše) a v tabulkách v příloze (viz Příloha).

Na základě provedeného Wilcoxonova testu (viz Tabulka 2 výše, $p = 0,530$) nebyl ovšem rozdíl mezi pohlavími signifikantní v užití tázacích vět prokázán.

Graf 11. Poměrové rozložení tázacích vět u matek a otců v IDS.

Kontakt a reakce dítěte otce povzbudila ke spontánnějšímu projevu a k většímu emočnímu navázání se k dítěti. Na druhé straně komunikace, v níž nebyla pozornost opětována, vedla k mírné frustraci a krátké úsečné až direktivní promluvě (např. *Baruško. Obrázek. Léto.; Zajímá tě vůbec něco?*). Potřeba zpětné vazby jako ujištění od dítěte se pro IDS jeví na základě dat k této práci jako klíčová. Otázky mluvčího měly většinou formu přísudek – podmět (např. *Je to dobrý? Chutná ti?*), v případě zdůraznění daného předmětu se dostal do popředí věty popisovaný předmět v roli podmětu a pak teprve následoval přísudek (např. *Husa se ti nelíbí?*). V nahrávkách byly rovněž zastoupeny otázky nevyjádřený podmět – přísudek, které jsou pro češtinu typické (např. *Libí se ti? Je pěkná?*) Častým rysem tázacích vět je umístění popisovaného předmětu do role předmětu, v roli podmětu bývá v těchto otázkách dítě samotné (např. *Chceš si to zkusit? Chceš to půjčit? Pošleš mi ho zpátky?*). Nejčastější typ otázek v nahrávkách jsou tázací věty, jež začínají zájmeným příslovcem (*Proč to pořád zahazuješ?*) nebo tázacím zájmenem (např. *Co to tady máme? Co to baštíš?*), velmi často se jednalo o pouhé zájmeno *co* jako jedné otázky, jež byla poté mnohdy doplněna další otázkou. Otázky, na něž nepřišla okamžitá bezprostřední reakce dítěte, vyvolaly u mluvčího většinou další potřebu doplňujících otázek, a proto můžeme u mluvčích zpozorovat jejich řetězení (např. *Libí se ti? Libí se ti balón? Jo?*). V projevu matek lze zpozorovat menší množství tázacích vět i doplňujících dotazů než u otců. Místo otázek pro ujištění porozumění dítěti spíše určitou větu nebo slovo raději opakují. Jednou z možných odpovědí na

tento jev je právě výsledek jedné ze studií, který popisuje bližší kontakt matka – dítě a tím pádem i celkově větší naladění na verbální i neverbální projev dítěte, z něhož plyne větší porozumění výpovědi a reakcí dítěte.

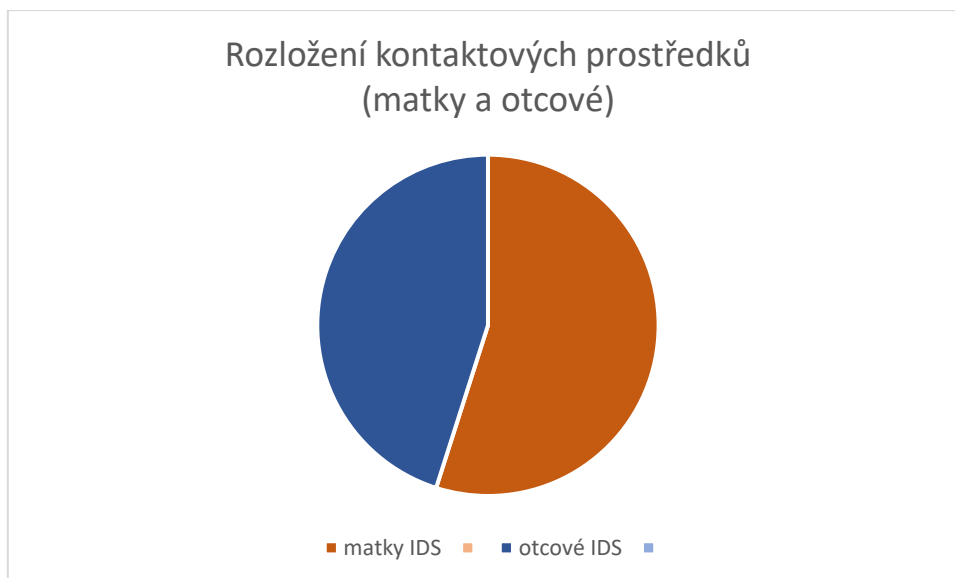
3.2.2.6 *Kontaktné prostředky*

Jako kontaktné prostředky jsou myšlena slova, která si kladou za cíl upoutat komunikačního partnera, v tomto případě dítě, mluvčím. Kontaktné prostředky jsou důležitou a nezbytnou součástí v nahrávkách IDS k této práci, jelikož se výzkumu účastnila malá miminka, jejichž pozornost po delší době snadno klesá a mizí, a proto je potřeba podněcovat jejich zájem právě kontaktnými prostředky, aby udržela svou pozornost. Typickými slovy, jež tuto funkci plní jsou slovesa ve 2. osobě v imperativu *koukej* a *podívej*, ale také *vidíš*, opět 2. osoba akorát v indikativu. K těmto slovesům se dále často vážou citoslovce (viz kapitola Citoslovce výše). Kontaktné prostředky zároveň doprovázejí zvuky překvapení, nadšení nebo leknutí, což podněcuje zájem dítěte o daný předmět a následný hovor. Za kontaktnými prostředky jsou velmi často umístěny také otázky umocňující pozornost dítěte a očekávání, co vyplyne v konverzaci dále. Z fonetického hlediska lze říci, že kdykoliv dítě reaguje na otcovy promluvy kladně a „odpovídá“ úsměvem či broukáním, zvýší se otcův hlas. Čím více zvýší svůj hlas, tím více miminko reaguje a opět podporuje použití vyššího hlasu u otce, který je také více motivován k hovoru s dítětem.

V ADS nahrávkách se tento rys nevyskytoval, jelikož v komunikaci s dospělým není takovýto styl žádoucí a nutný pro chod konverzace.

Otcové v IDS tento prostředek využili celkem 298krát, zatímco matky ve stejném typu komunikace 363krát. Průměrně otcové tento prostředek využili 25krát, zatímco matky 30krát. Maximální hodnotou je u otců 65 výskytů těchto prostředků, kdežto u matek o něco více, a sice 73. Medián je u otců 19 a u matek 26. U obou pohlaví lze vidět, že se ve vzorku nacházejí jedinci (celkem 4), kteří průměr zvyšují a ovlivňují. Kontaktné prostředky jsou tedy jevem, který využívají obě pohlaví. Ve vzorku k této diplomové práci se ukazuje, že tento rys využívaly matky o něco více konkrétně o 22 % více.

Wilcoxonův test ovšem rozdíl mezi pohlavími v užití kontaktných prostředků jako signifikantní neprokázal (viz Tabulka 2, $p = 0,582$), a tak nelze tento fenomén považovat za pouze mateřský, nebo pouze otcovský rys IDS.

Graf 12. Poměrové rozložení kontaktních prostředků u matek a otců v IDS.

3.2.2.7 *Vulgarismy*

V IDS i v ADS byly zachyceny také vulgarismy, což může být překvapivé. Celkem se jedná o 20 slov. Tento jev se týká pouze 4 otců. U jednoho z otců došlo k 14 výskytům v IDS a 2 vulgarismů v ADS. U zbylých tří otců se jedná o jednotlivé případy.

3.3 Rozdíly mezi mateřskou IDS a otcovskou IDS

Na základě dřívějších výzkumů existuje důvod domnívat se, že je v komunikaci orientované na dítě mezi ženou a mužem rozdíl, například Rondal (1980) uvádí, že jsou promluvy otců komplexnější a diverzifikovanější než promluvy matčiny a nabízejí dítěti větší komunikační rozmanitost, avšak matky mají průměrnou délku výpovědi delší než otcové kvůli častějšímu opakování slov i celých promluv, ačkoliv používají kratší věty. Rondal (1980) tvrdí, že jsou matky vůči svým potomkům více direktivní a používají častěji negaci, zatímco otcové se více dožadují dialogu a potřebují od dítěte vnímat a slyšet zpětnou vazbu a v jejich řeči orientované na dítě tak můžeme spatřovat větší podíl žádostí o vysvětlení, čímž vede dítě k adaptaci a funguje dle slov Gleason (1975) jako „most do vnějšího světa“. Rozdíl lze vnímat i v míře zjednodušování výpovědi, které se děje dle Sekerové a Sekery (2016) a Rondala (1980) spíše u matek. Výše zmíněné rysy byly sledovány i na vzorku k této práci a předpokládala jsem tedy jejich výskyt i v komunikaci s dítětem v českojazyčném prostředí.

Rozdíly mezi pohlavími byly nejprve zkoumány na odlišnostech použití slovních druhů. Dle výzkumů jsem se soustředila nejen na počet produkce daných slov, ale rovněž na míru eufemizace.

Výskyt podstatných jmen byl v IDS u obou pohlaví velice vyrovnaný, u otců byl nepatrně větší, a to o 244 podstatných jmen. Průměrné využití toto také potvrzuje, jelikož v něm nebyly zásadní výkyvy ovlivněné pohlavím. Výrazná změna nepřichází ani u podstatných jmen s určitou mírou eufemizace: čísla jsou téměř vyrovnaná, avšak mají navrch o 31 podstatných jmen ženy. V komunikaci s dítětem tedy nejsou podstatná jména rozlišujícím faktorem klíčovým pro IDS českojazyčného otce. Na základě srovnání výsledků analýzy podstatných jmen u obou rodičů jak v IDS, tak v ADS nelze tvrdit, že by byla podstatná jména hlavním specifikem otcovské IDS.

U přídavných jmen analýza poukázala v komunikaci IDS na větší výskyt u otců. Průměrná a maximální hodnota i medián použití přídavných jmen se oproti matkám nijak nevymyká, liší se pouze v jednotkách procent. Rozdíl přichází až s mírou eufemizace, v níž u přídavných jmen v IDS dominují proti mužům ženy, a to o 88 procent. Je nutné dodat, že se v případě eufemizovaných přídavných jmen jedná o jednotlivosti (za obě pohlaví se celkem jedná o 8 výskytů), avšak je nelze opomenout. V ADS opět v použití přídavných jmen vedou muži, a to o 41 %. Zásadní informací, kterou přináší analýza přídavných jmen, je naprostý monopol v eufemizovaných přídavných jménech u otců v ADS, což může podporovat také teorie, že přetrvává naladění na dítě i přesto, že už se nahrávala komunikace s dítětem, nebo obecně, že si otcové vyhradili čas na experiment zabývající se výzkumem dětské řeči a zůstat v tomto nastavení i po dobu komunikace s dospělou osobou. Z porovnání eufemizovaných přídavných jmen v IDS a ADS u obou pohlaví není totiž zcela zřejmé, zda se jedná o rys typický pro matky či otce, jelikož z analýzy vychází pokaždé jinak.

Slovesa byla nejčastěji se vyskytujícími slovy v komunikaci IDS i ADS jak u otců, tak u matek. V komunikaci IDS byl jejich větší výskyt u otců, a to o 7 % než u matek. Všechny hodnoty byly poměrně vyrovnané, s tím, že měli otcové vždy hodnotu vzhledem k celkovému počtu vyšší. V případě sloves můžeme také sledovat větší míru eufemizovaných sloves, tzv. dětských sloves, právě u otců. Eufemizovaných sloves ve své komunikaci s dítětem používají otcové o 14 % více

než matky. V ADS mají opět navrch v používání sloves otcové, a to o 15 % oproti matkám. To samé platí i v eufemizaci sloves v ADS u otců, kde jsou s matkami v těsném vedení, avšak toto je právě ten případ, kdy jednotlivec, jediný otec může s celým vzorkem významně zahýbat. Kvůli jednomu otci s 5 výskyty eufemizovaných sloves vítězí otcové nad matkami i v rovině eufemizovaných sloves. Opět se jedná jen o několik slov, a tak nelze s určitostí tvrdit, že používají otcové zcela určitě i více dětských slov mezi slovesy.

Dle Wilcoxonova testu vychází, že matky obecně používají více eufemizovaných slov v IDS než v ADS a než otcové, což potvrzuje predikci, že jsou otcové jako komunikanti pro dítě větší jazykovou výzvou, a proto pravděpodobně používají otcové méně zdobnělin v IDS (vzhledem k otcovské ADS).

Ke slovesu se bezpochyby pojí i velmi častý faktor IDS, a sice rodičovský plurál. Z analýzy k této diplomové práci je zjevné, že se jedná o rys, který je v IDS mezi otci a matkami velice vyrovnaný, otcové ho však v nahrávkách využili o 4 % více a jeho průměrné použití mezi jednotlivými participanty je relativně rozložené. Jeho možnou typičnost pro otcovskou IDS však vyvrací snížení jeho používání v ADS, kde tomuto rysu dominují opět matky, a to o 58 %. Navíc maximální hodnota i průměr užití rodičovského plurálu se u otců ocitla v ADS na minimum (Maximální hodnota užití u jednoho otce činí 2 tvary rodičovského plurálu za celou nahrávku.). Ani tento rys nelze pokládat za typický pouze pro IDS jednoho rodiče. Posledním zkoumaným slovním druhem, který je právě velmi typický pro komunikaci s dětmi, jsou citoslovce. Z analýzy k této práci vyplývá, že mají v IDS v produkci citoslovcí prvenství matky, a to o 13 % oproti otcům, což dosvědčuje jak průměrné, tak maximální hodnota a také medián. V ADS citoslovce více využívají otcové, a to o 24 %. Mezi oběma pohlavími jsou ovšem rodiče, kteří vybočují z průměru a ovlivňují tak výsledek. Citoslovce se tedy vyskytují jak u matek, tak u otců a nelze je označit za typický rys pouze pro IDS matek.

Na slovní druhy navazují v analýze rysy s určitou mírou emocionalizace a pragmatiky. Prvním zkoumaným rysem z této skupiny jsou zdobněliny, které byly sledovány u podstatných jmen, přídavných jmen a u sloves. V IDS zdobněliny ve svém projevu více produkovaly matky, a to o 23 % více než otcové. V ADS je tento

rys téměř zcela vyrovnaný a liší se jen o 2 zdobněliny, které připadají matkám. Zdobněliny tedy nelze označit pouze za typický jev IDS matek.

Dále bylo sledováno oslovení dítěte v průběhu IDS, a to jak jméno, tak přezdívka, kterou rodiče k oslovení a upoutání pozornosti dítěte používají. Míra oslovení je ve vzorku k této práci u obou rodičů téměř vyrovnaná (otcové: 184 oslovení, matky: 182 oslovení). Zatímco u matek je možné pozorovat větší preferenci pro oslovení dítěte jménem, u otců vedle oslovení jménem, které je i přesto častější, můžeme sledovat větší míru užití přezdívek, než je tomu u matek. Rozdíl v používání jména v IDS činí o 2 % u matek více než u otců. V průměru však rodiče oslovovali jménem dítě v obou případech stejně. Přezdívky jsou o něco viditelnější v použití u otců, a to o 12 %. Průměrná i maximální hodnota i medián jsou rovnoměrně rozestoupeny mezi účastníky, a tak můžeme soudit, že právě přezdívky mohou být pro IDS otců o něco typičtější než pro matky, avšak tento výsledek nebyl potvrzen provedeným Wilcoxonovým testem.

Dále bylo pozorováno množství sebeoslovení rodiče 3. osobou singuláru v IDS, které se vyskytovalo jak v IDS otců, tak matek, avšak matky jej použily o 48 % více. Na základě provedeného Wilcoxonova testu pro podíl referencí k sobě ve 3. osobě z celkového počtu sebeoslovení rodiče vychází signifikantní pro matky, a tak jej lze považovat za rys typický pro mateřskou IDS.

Jevem spadajícím mezi kategorie ovlivněné emocionalizací a pragmatikou je míra opakování slov. Ta je u otců menší než u matek, spíše než opakování slova, volí spíše komplexnější popsání předmětu několika způsoby, dokud nedojde ke zpětné vazbě od dítěte. Matky opakují svému dítěti slova a fráze až o 34 % více než otcové. Tento výsledek potvrzuje tvrzení, že matky opakují v komunikaci s dítětem více než otcové, pravděpodobně i za účelem osvojení si slova dítětem. Opakování tedy používají ve velké míře i otcové (celkem 298 výskytů), jelikož je k němu vybízí mnoho faktorů, jako dosažení porozumění dítětem nebo učení se nových slov a jejich upevnění, avšak se dá považovat jako rys spíše typický pro matky, jelikož z dat k této diplomové práci a provedeného Wilcoxonova testu vychází, že tento rys neplatí pro matky jak v IDS, tak v ADS stejně, nýbrž je možné ho pozorovat právě v komunikaci s dítětem v nahrávkách IDS, kde signifikantně vychází, že matky v IDS opakují až dvakrát více (dle mediánů) než otcové. Tento jev může souviset

s tím, že matky dítě spíše cílové slovo učí opakováním, kdežto u otců tento rys není příliš zřetelný.

Potřeba kontaktu s dítětem a pocit vzájemnosti v rozhovoru jsou pro komunikanty klíčové, a proto byly sledovány i v této diplomové práci. Nejprve bylo zjišťováno a analyzováno množství kladení otázek. V pokládání otázek dítěti vyhrávají otcové, kteří vyprodukovali o 11 % více otázek směřovaných svému dítěti. Průměrná hodnota a medián od sebe nejsou u otců ani u matek příliš vzdálené. Ovšem maximální hodnoty jsou poněkud vyšší, což opět souvisí s pestrým rozptylem množství vyprodukovaných otázek. Otázky, které považují některé výzkumy za typický rys IDS otců (viz kapitola Tázací věty), jsou tedy i dle analýzy k této diplomové práci rysem, jež nemůžeme považovat za typický pouze pro otce, jelikož dle Wilcoxonova testu rozdíl mezi matkami a otci nevychází jako signifikantní.

Po kladení tázacích vět byly pozorovány další kontaktní prostředky (viz kapitola Kontaktní prostředky). Potřeba těchto prostředků byla nakonec sledována ve větší míře u matek než u otců, jak jsem dříve podle stanovených hypotéz neočekávala, jelikož dle několika studií tráví s dítětem otcové méně času a údajně nejsou tolik „napojeni“ na dítě jako matky, což mě vedlo k úvaze, že budou více kontaktních prostředků uplatňovat otcové, aby dosáhli pozornosti dítěte. Matky volily ve své komunikaci s dítětem o 10 % více těchto prostředků než otcové. Průměrná hodnota u matek i otců nebyla příliš vzdálena mediánu, ačkoliv se našli v obou skupinách jedinci s velkým množstvím těchto prostředků ve svém projevu, kteří výsledky ovlivnili. Na základě analýzy dat a Wilcoxonova testu lze tedy tvrdit, že je to jev vyskytující se u obou rodičů a není typický ani pro otce ani pro matky.

Závěrem lze na základě analýzy dat k této diplomové práci tedy konstatovat, že IDS otců a matek je velice podobná a liší se pouze v několika rysech. Rozdíl je možné pozorovat pouze v podílu eufemizace v IDS vzhledem k ADS, který je větší u matek než u otců, dále v sebeoslovení rodiče 3. osobou, což lze opět považovat za rys typický pro mateřskou IDS, a nakonec v opakování slov a frází, kde matky opakují slova a fráze v IDS více než otcové. Tyto výsledky podporují predikce, že jsou matky více naladěné na dítě a více uzpůsobují svou komunikaci dítěti za mnoha účely, jako je například emoční, expresivní, socializační funkce IDS, což dále přispívá k osvojování jazyka dítětem. Toto ovšem neznamená, že otcové tyto rysy

nepoužívají – jen je nepoužívají v takové míře, aby se daly považovat za stoprocentně platné pouze pro otce.

Mezi rysy, které zdánlivě poukazují na typičnost právě pro IDS otců, lze řadit větší míru užití sloves ve výpovědi a sloves s příznakem eufemizace, ovšem míra eufemizace slov u otců obecně není signifikantně vyšší než u matek. Dále je mezi tyto rysy možno zařadit časté oslovování dítěte, a to především přezdívkou. Rysem komunikace otec–dítě, který nevyšel v analýze k této diplomové práci jako signifikantní, avšak takto nejprve působil, je pokládání otázek ke vzájemnému ujišťování se v komunikaci a prohlubování rozhovoru, což zmiňovalo množství studií, avšak analýza dat tento rys jako typický pouze pro otce nepotvrdila. Tyto rysy by bylo vhodné dále otestovat na větším vzorku. V analýze k této diplomové práci však zůstávají tyto rozdíly neodkryté. Ostatní rysy lze považovat za nevyhraněné, jedná se například o oslovení jménem, rodičovský plurál a kontaktní prostředky.

Podrobná detailní analýza výše popisovaných jevů a veškeré číselné hodnoty, na něž je v této kapitole odkazováno, jsou blíže podány v kapitole předešlé a jednotlivé hodnoty pro dané rysy jsou souhrnně uvedeny v Tabulce 1 nebo dále v tabulkách v příloze. Dále je na tomto místě nutno dodat, že se jedná o malý vzorek a každá výrazná změna ovlivňuje průměr a hodnoty výsledků, a proto je nezbytné otestovat uvedené výsledky na větším vzorku.

3.3.1 Rysy IDS českojazyčného otce

Otázkou tedy je, jak vypadá IDS českojazyčného otce. Na základě dat a provedené analýzy k této diplomové práci, je možné tvrdit, že způsob řeči orientované na dítě českojazyčného otce obsahuje určitá zjednodušení, avšak ne ve stejné podobě jako IDS českojazyčných matek. I v řeči otců najdeme množství eufemizovaných slov, zdrobnělin a citoslovcí, avšak oproti matkám jich v jejich IDS nenajdeme tolik, což opět může souviset s jinou rolí IDS otce versus IDS matky. V jejich řeči najdeme kontaktní prostředky, oslovení dítěte jménem i přezdívkou, žádosti dítěti o vysvětlení nebo ujištění se v porozumění a pocitu reciprocit komunikace, ráz tázacích vět může mít tedy jiný účel než u matek, které mnohdy tázací větou opakují cílové slovo nebo frázi. Co lze s určitostí na základě analýzy dat tvrdit, je, že otcové opakují slova a fráze na své děti mnohem méně než matky, a pokud se opakují, souvisí to spíše s ujištěním se v komunikaci. Opakování

se u otců v IDS tedy liší funkcí. Také je možné tvrdit, že otcové nevyužívají tolik sebeoslovení ve 3. osobě jako matky, což ale neznamená, že se v projevu českojazyčného otce nikdy neobjeví.

3.3.2 Úskalí polospontánní řeči

V tomto bodě je ještě dobré zmínit, jaká úskalí se mohou pojit s elicitací polospontánního mluveného projevu. Prvním z nich je zkreslení vzorku nepochopením instrukcí. V mnohých případech se stalo, že nejprve rodiče mysleli, že mají popisovat i administrátorce experimentu předmět, jako by byla administrátorka dítě. Po tomto okamžiku došlo ovšem vždy ke korekci a administrátorka během experimentu rodiče usměrnila. Role administrátora je v tomto experimentu nezastupitelná. Mnohdy se stalo, že někteří participanti se ve víru projevu rozpovídali natolik, že mělo vyprávění několik epizod a odbočilo zcela jiným směrem, což je skvělé pro navození skutečně spontánního projevu, avšak nabíhají minuty, a tedy i vícero vyprodukovaných jevů, které jsou následně srovnávány s dalšími participanty, jež tolik odboček neměli a pouze (což bylo také v pořádku) popisovali, co viděli před sebou. Úskalím je ale i produkce malá, která je pak následně doprovázena mírnou frustrací mluvčího, pletením se a nervozitou, jež spontaneitu projevu velmi blokuje. V tomto je právě nápomocná role administrátorky, která participanty navedla otázkou nebo asociací zpět k tématu, aby zazněla požadovaná cílová slova (k původnímu účelu nahrávek). Kvůli nervozitě a tlaku nahrávání v cizím prostředí také participantům vytanuly na mysl silné asociace či vzpomínky, které se vážou k jejich zážitkům, osobním názorům či postavení ve společnosti. Z tohoto důvodu je také nemožné nahrávky přepisovat a uveřejňovat, neboť v nich zaznívají citlivá témata. Úskalím, které je řešeno counter-balanced rozvrstvením experimentu na dvě podmínky, je návaznost nahrávání neboli čím experiment začal a čím končil. Pokud bylo první nahráváno IDS, přenášeli někteří participanti rysy IDS do řeči orientované k dítěti, například pouhé postavení hlasu a používání zdvořilých. Ve většině případů to všem došlo a opravovali se nebo své rozpoložení dále komentovali. Stěžejním faktorem nahrávání bylo rovněž naladění participantů, co ten den prožili, zda jsou unavení apod. Některé nahrávky (zvláště IDS), kde byla délka nahrávky závislá čistě jen na rodiči, jsou dlouhé a mohlo být pro rodiče i děti nepříjemné, že rozhovor neodsypá tak svižně, jak by si přáli, jak kvůli nezájmu dítěte, tak kvůli špatně se vybavujícím asociacím, které měli k danému předmětu participanti uvést. Dalším možným

faktorem vstupujícím do hry je samotný výběr předmětů, z nichž některé připravily participantům těžké chvílky – jedná se například o předmět *pérko*, pro nějž ženy těžko hledaly asociace.

Zásadou pro úspěch všech nahrávek spontánního projevu je samozřejmě klidné, ničím nerušené a bezpečné prostředí, kde se může participant uvolnit. Nutností, bez níž experiment nemůže proběhnout správně jsou zřetelné a jasné instrukce a pomoc administrátorky.

Ještě je nutné zmínit, že rodiče souhlasili s použitím nahrávek a informací z dotazníku k výzkumnému účelu, avšak neudělili souhlas se zveřejněním nahrávek samotných, a proto je nelze zveřejnit, jelikož se jedná o citlivý obsah, kde zaznívají jména, místo bydliště i politické názory, které vyvolal předmět *vlajky*, který měli rodiče za úkol popsat.

3.3.3 Kuriozity v projevu rodičů

Komentování vybraných předmětů k elicitaci projevu vyvolávalo u rodičů potřebu věc zhodnotit anebo potvrdit svůj názor na danou věc. V mnohém se participanté nezávisle na sobě shodli. Například lze říci, že všechny ženy z nahrávaných participantů mají rády *meloun*, a to především v době těhotenství. Dále se ukázalo, že je až 85 procent rodičů proti používání *dudlíků* a bojí se, že citronová *kůra* od Vitany používá chemický postřik, a proto nedoporučují – stejně jako zpochybňují účinnost sušeného *droždí* – její použití při pečení poctivých domácích zákusků.

4 Závěr

Tato diplomová práce shrnuje dosavadní poznatky ohledně specifík řeči otců orientované na dítě a dále na jejich základě stanovuje hypotézy, jež zkoumá na vzorku dat českojazyčných otců a matek, kteří byli nahráváni při polospontánním projevu orientovaném jak na dítě, tak na dospělého.

Nejdříve se věnuje představení faktorů, jež mohou ovlivnit osvojování jazyka dítětem a dále se soustředí na vymezení pojmu řeč orientovaná na dítě a problematiku jejích označení. Dosavadní studie ukazují, že řeč matky orientovaná na dítě vykazuje větší míru emocionalizace a zjednodušení, kdežto otcové představují pro dítě spíše větší jazykovou výzvu a používají komplexnější, nezjednodušené výpovědi, které jsou pro dítě „most do vnějšího světa“.

V praktické části práce prezentuji své hypotézy, jež jsou stanoveny na základě dosavadních výzkumů, a sice, že nelze předpokládat, že by ve vzorku k této práci otcové využívali eufemizaci, zdrobněliny, citoslovce, rodičovský plurál a 3. osobu v sebeoslovení ve stejné míře jako matky a naopak je možné očekávat, že otcové budou potřebovat ve větší míře od dětí cítit zájem a recipocitu v komunikaci, což povede otce k větší produkci doplňujících otázek a ujišťování se v porozumění dítěti i v porozumění dítětem. Výsledky naznačují, že tomu tak není a že jsou zjednodušení u obou pohlaví velmi podobná. O všech výše zmíněných jevech platí, že se vyskytovaly u obou pohlaví a v obou typech komunikace a mnohdy nebyly rozdíly v užití markantní a nešlo je považovat za distinktivní rys.

Celkově lze říci, že otcové díky projevům, které byly mnohdy ovšem delší než projevy matek, vyprodukovali obecně více podstatných jmen, přídavných jmen i sloves, přičemž je míra eufemizace napříč pohlavími rozestoupena. Je nutno říci, že v projevu IDS vychází rozdíl eufemizovaných slov u matek versus otců signifikantní: matky mají mnohem větší poměr eufemizovaných slov v IDS než v ADS a než otcové, což může nasvědčovat tomu, že jsou otcové náročnější partneři v komunikaci a představují pro ně větší komunikační výzvu.

Dále z analýzy dat vychází, že matky oproti otcům více využívají opakování frází a slov směrem k dítěti, patrně i za jiným účelem. Tento jev patrně souvisí s tím, že matky dítě spíše cílové slovo učí opakováním, kdežto u otců tento rys není příliš viditelný, což může opět potvrzovat větší jazykovou výzvu pro dítě ze strany otce.

Zároveň není tento rozdíl dán tím, že by matky obecně více opakovaly slova a fráze, jelikož v ADS vyprodukovaly matky tohoto rysu dokonce méně než otcové.

Matky v IDS rovněž více využívají referenci k sobě samé ve 3. osobě z celkového počtu referencí ke své osobě. Matky rovněž využívaly více kontaktních prostředků než otcové, což bylo v hypotéze očekáváno spíše u otců.

Celkově lze tedy na základě analýzy tvrdit, že IDS českojazyčného otce obsahuje podobná zjednodušení jako ta mateřská, jen se liší v míře užití daných fenoménů. U každého pohlaví najdeme zastoupený každý ze sledovaných jevů a mnohdy jsou data velmi těsná a nevyhraněná. Z analýzy tedy vyplývá, že otcové pravděpodobně představují pro dítě náročnějšího partnera v komunikaci a jsou pro dítě komunikační výzvou, jelikož tolik neufemizují svou výpověď a neopakují znovu fráze a slova v takové míře jako matky. Komunikace mezi otcem a dítětem však rovněž obsahuje eufemizaci slov, rodičovský plurál, citoslovce, zdvořiliny, sebeoslovení ve 3. osobě, opakování frází, které je mnohdy dáno spíše ujištěním se v konverzaci a porozumění dítěti, stejně jako produkování tázacích vět a množství užití kontaktních prostředků pro navázání kontaktu a udržení pozornosti dítěte.

Analýza dat k této práci je především cenná pro budoucí výzkum v této oblasti, jelikož přispívá k poznání specifik řeči orientované na dítě v českém prostředí. Jelikož se jedná o první práci tohoto tématu v českojazyčném prostředí, nabízí se několik oblastí, které stojí za hlubší prozkoumání:

K výsledkům analýzy dat k této diplomové práci je nutné dodat, že šlo o malý vzorek (celkem 12 párů otec–matka) a je potřeba zjištěné výsledky potvrdit a otestovat na větším vzorku. Za zmínku také stojí, že šlo o rodiče motivované k experimentu, kteří se ho chtěli sami dobrovolně zúčastnit a udělali si na něj čas, potažmo si vzali volno z práce. Jedná se především o otce, jelikož byly všechny matky primárními pečovateli dítěte a byly s dítětem doma. Z tohoto důvodu lze tvrdit, že výsledky z nahrávek matek (IDS i ADS) jsou reprezentativnější než výsledky z nahrávek otců.

Dále by stálo za otestování MLU (*mean length utterance*) u obou pohlaví rodičů na větším vzorku a ověřit, který rodič má tuto hodnotu vyšší. Na takovýto výzkum by šlo navázat výzkumnou otázkou, co který typ promluvy dítěti přináší: jaké výhody má otcovská promluva IDS a jaké mateřská. Experiment k ověření MLU a jejího přínosu dítěti by bylo možné otestovat následovně: rodič (matka i

otec) by měl za úkol naučit dítě nové slovo a sledovali by se užití tendence v jejich výpovědích, které by se nadále porovnaly mezi pohlavími.

Zajímavým tématem, které by opět stálo za prozkoumání, je situace, kdy dítě vyrůstá pouze s jedním rodičem a jaké rysy IDS projev takového rodiče ponese.

Otázkou, jíž bych se ráda v budoucnosti věnovala a navazuje na výsledky této diplomové práce, je proměna IDS rysů, pokud je dítě vychováváno stejnopohlavním párem, což je v současné době stále náročné ke zkoumání, jelikož těchto párů s dětmi v podobném věku není příliš. Doufám však, že se toto brzy změní a takovýto výzkum bude možný.

Seznam zkratk

ADS = *adult directed speech* = řeč orientovaná na dospělého

aj. = a jiné

apod. = a podobně

atd. = a tak dále

IDS = *infant directed speech* = řeč orientovaná na dítě

MLU = *mean length of utterance* = průměrná délka výpovědi

N = počet účastníků

např. = například

tj. = to jest

tzn. = to znamená

tzv. = takzvaně

Seznam tabulek

Tabulka 1. Průměrný počet a mediány sledovaných slovních druhů a sledovaných fenoménů.

Tabulka 2. Tabulka Wilcoxon signed-rank testů provedených v diplomové práci.

Seznam grafů

Graf 1. Poměrové rozložení eufemizovaných a neufemizovaných podstatných jmen, přídavných jmen a sloves u matek v IDS.

Graf 2. Poměrové rozložení eufemizovaných a neufemizovaných podstatných jmen, přídavných jmen a sloves u matek v ADS.

Graf 3. Poměrové rozložení eufemizovaných a neufemizovaných podstatných jmen, přídavných jmen a sloves u otců v IDS.

Graf 4. Poměrové rozložení eufemizovaných a neufemizovaných podstatných jmen, přídavných jmen a sloves u otců v ADS.

Graf 5. Poměrové rozložení použití rodičovského plurálu u matek i otců v IDS a v ADS.

Graf 6. Poměrové rozložení citoslovcí u matek a otců v IDS a v ADS.

Graf 7. Poměrové rozložení zdrobnělin u matek a otců v IDS a v ADS.

Graf 8. Poměrové rozložení oslovení dítěte jménem či přezdívkou u matek a otců v IDS.

Graf 9. Poměrové rozložení sebeoslovení rodiče 1. a 3. osobou sg. u matek a otců v IDS.

Graf 10. Poměrové rozložení opakování u matek a otců v IDS a v ADS.

Graf 11. Poměrové rozložení tázacích vět u matek a otců v IDS.

Graf 12. Poměrové rozložení kontaktních prostředků u matek a otců v IDS.

Seznam zdrojů

Použitý software

PRAAT: BOERSMA, P., & WEENINK, D. (2022). *Praat: doing phonetics by computer* [Počítačový program]. Verze 6.2.14. Staženo 30. 6. 2022 z {<http://www.praat.org/>}.

R STUDIO: R CORE TEAM. (2021). *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. [Počítačový program] Verze 8.16. Staženo 26. 6. 2023 z {<https://www.R-project.org/>}.

Internetové zdroje

KARLÍK, P., & CAHA, P. (2017). ADJEKTIVUM. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.

URL: <https://www.czechency.org/slovník/ADJEKTIVUM> (poslední přístup: 20. 7. 2023)

OSOLSOBĚ, K. (2017). CITOSLOVCE. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.

URL: <https://www.czechency.org/slovník/CITOSLOVCE> (poslední přístup: 20. 7. 2023)

OSOLSOBĚ, K. (2017). SLOVESO. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.

URL: <https://www.czechency.org/slovník/SLOVESO> (poslední přístup: 20. 7. 2023)

OSOLSOBĚ, K. (2017). SUBSTANTIVUM. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.

URL: <https://www.czechency.org/slovník/SUBSTANTIVUM> (poslední přístup: 20. 7. 2023)

PLESKALOVÁ, J. (2017). HYPOKORISTIKUM. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.

URL: <https://www.czechency.org/slovník/HYPOKORISTIKUM> (poslední přístup: 20. 7. 2023)

RUSÍNOVÁ, Z., & Nekula, M. (2017). DEMINUTIVUM. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.

URL: <https://www.czechency.org/slovník/DEMINUTIVUM> (poslední přístup: 20. 7. 2023)

Literatura

BARTON, M. E., & TOMASELLO, M. (1994). The rest of the family: The role of fathers and siblings in early language development. In C. Gallaway & B. Richards (Eds.), *Input and interaction in language acquisition*. New York, NY: Cambridge University Press, 109–134.

BLOOM, P. *Jak se děti učí významu slov*. (2015). Přel. Jan Chromý. Praha: Karolinum.

BROESCH, T., ROCHAT, P., OLAH K., BROESCH J., HEINRICH, J. (2016) Similarities and Differences in Maternal Responsiveness in Three Societies: Evidence From Fiji, Kenya, and the United States. *Child Development*, 87(3), 700–711.

BROESCH, T., BRYANT, G. A. (2018). Fathers' Infant-Directed Speech in a Small-Scale Society. *Child Development*, 89(2), 29–41.

BYTEŠNÍKOVÁ, I. (2012). *Komunikace dětí předškolního věku*. Praha: Grada.

BRYANT, G. A., & BARRETT, H. C. (2007). Recognizing intentions in infant-directed speech: Evidence for universals. *Psychological Science*, 18, 746–751.

CLEGG, J. M., & LEGARE, C. H. (2016). A cross-cultural comparison of children's imitative flexibility. *Developmental Psychology*, 52(9), 1435–1444.

CRISTIA A, DUPOUX E, GURYEN M, STIEGLITZ J. Child-Directed Speech Is Infrequent in a Forager-Farmer Population: A Time Allocation Study. *Child Development*. 2019 May, 90(3),759–773.

FERNALD, A., TAESCHNER, T., DUNN, J., PAPOUSEK, M., de BOYSSON-BARDIES, B., & FUKUI, I. (1989). A cross-language study of prosodic modifications in mothers' and fathers' speech to preverbal infants. *Journal of Child Language*, 16, 447–501.

FERNALD, A. (1992). Meaningful melodies in mothers' speech to infants. In H. Papousek, U. Jürgens, & M. Papousek (Eds.), *Nonverbal vocal communication: Comparative and developmental approaches*, 262–282. Editions de la Maison des Sciences de l'Homme; Cambridge University Press.

FERNANDÉZ, E. M. – CAIRNS, H. S. (2014) *Základy psycholingvistiky*. Přel. Jan Chromý. Praha: Karolinum.

FOUS, H. N. (2008). Father involvement with young children among the Aka and Bofi foragers. *Cross-Cultural Research*, 42, 290–312.

GLEASON, J. B. (1975). Fathers and other strangers: Men's speech to young children. In D.P. Dato (Ed.), *Language and Linguistics*, 289–297. Washington, D.C.: Georgetown University Press.

- HART, B., & RISLEY, T. R. (2003). The early catastrophe. 30 million word gap by age 3. *American educator*, 27, 4–9.
- HEINRICH, J., HEINE, S. J., NORENZAYAN, A. The weirdest people in the world?. *Behavioral and brain sciences*, 33(2-3), 61–83.
- HEWLETT, B. S. (1987). Intimate fathers: Patterns of paternal holding among Aka Pygmies. In M. E. Lamb (Ed.). *The father's role: Cross-cultural perspectives*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 295–330.
- CHLÁDKOVÁ, K. (2019). Jazyk nemluvnat – výzkum osvojování hlásek mateřského jazyka. *Studies in Applied Linguistics*, 10 (1), 112–117.
- JACOBSON, J. L., BOERSMA, D. C., FIELDS, R. B., & OLSON, K. L. (1983). Paralinguistic features of adult speech to infants and small children. *Child Development*, 54, 436–442.
- KAPALKOVÁ, S. (2008). Gestá v kontextu raného vývinu dětí. In D. Slančová (ed.). *Štúdie o detskej reči*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 169–211.
- KAPLAN, P. S., SLITER, J. K., & BURGESS, A. P. (2007). Infant-directed speech produced by fathers with symptoms of depression: Effects on infant associative learning in a conditioned-attention paradigm. *Infant Behavior and Development*, 30, 535–545.
- KELLER, H., KÄRTNER, J., BORKE, J., YOVSÍ, R., & KLEIS, A. (2005). Parenting styles and the development of the categorical self: A longitudinal study on mirror self-recognition in Cameroonian Nso and German families. *International Journal of Behavioral Development*, 29, 496–504.
- LAMB, M. (1975). Fathers: Forgotten Contributors to Child Development. *Human Development*, 18, 244–66.
- LANCY, D. (2010). Learning from „nobody“: The limited role of teaching in folk models of children development. *Childhood in the Past: An International Journal*, 3, 79–106.
- LANGMEIER, J. & KREJČÍŘOVÁ, D. (2006) *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing.
- LEVINE R., DIXON, S., LEVINE, S., RICHMAN, A., LEIDERMAN, P. H., KEEFER, C. H., & BRAZELTON, T. B. (1994). *Childcare and culture: Lessons from Africa*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- MALIN, J. L., KARBERG, E., CABRERA, N. J., ROWE, M., CRISTAFORO, T., & TAMIS-LeMONDA, C. S. (2012). Father–toddler communication in low-income families: The role of paternal education and depressive symptoms. *Family Science*, 3, 155–163.
- MAMPE, B., FRIEDERICI, A. D., CHRISTOPHE, A., & WERMKE, K. (2009) Newborns' cry melody is shaped by their native language. *Current Biology*, 19 (23), 1994–1997.
- McLAUGHLIN, B., WHITE, D., McDEVITT, T., & RASKIN, R. (1983). Mothers' and fathers' speech to their young children: Similar or different? *Journal of Child Language*, 10, 245–252.
- MEHLER, J., BERTONCINI, J., BARRIÈRE, M., & JASSIK-ERSCHENFELD, D. (1978). Infant recognition of mother's voice. *Perception*, 7, 491–497.

- MITROVÁ, A., SLANČOVÁ D., SABOL, J., & ZIMMERMANN, J. (2006). Realizácia suprasegmentálnych javov v reči orientovanej na dieťa. In Slovenská reč, 2006, 71(1), s. 3–17.
- MRÁČKOVÁ, M. (2015). *Komunikace otce s dětmi*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta.
- NELSON, D. G. K., HIRSH-PASEK, K., JUSCZYK, P. W., & CASSIDY, K. W. (1989). How the prosodic cues in motherese might assist language learning. *Journal of Child Language*, 16, 55–68.
- PAPOUSEK, M., PAPOUSEK, H., & HAEKL, M. (1987). Didactic adjustments in fathers' and mothers' speech to their 3-month-old infants. *Journal of Psycholinguistic Research*, 16, 491–516.
- PANCOSFAR, N., & VERNON-FEAGANS, L., The Family Life Project Investigators (2010). Fathers' early contributions to children's language development in families from low-income rural communities. *Early Childhood Research Quarterly*, 25, 450–463.
- PEGG, J. E., WERKER, J. F., & McLEOD, P. J. (1992). Preference for infant-directed over adult-directed speech: Evidence from 7-week-old infants. *Infant Behavior and Development*, 15, 325–345.
- RONDAL, J. A. (1980). Fathers' and mothers' speech in early language development. *Journal of Child Language*, 7, 353–369.
- ROWE, M. L., COKER, D., & PAN, B. A. (2004). A comparison of fathers' and mothers' talk to toddlers in low income families. *Social Development*, 13, 278–291.
- ROYALL, R. M. (1986). The effect of sample size on the meaning of significance tests. *The American Statistician*, 40 (4), 313–315.
- SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. (2016) *Osvojování jazyka dítětem*. Praha: Karolinum.
- SCELZA, B. A., BRYANT, G., & CARTMILL, E. (2014). Effects of age and experience on the use of infant-directed communication. Paper presented at the Annual Meeting of the American Anthropological Association, Washington, DC.
- SEKEROVÁ, K., & SEKERA, O. (2016). *Řeč orientovaná na dítě – rodičovské perspektivy a limity*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta.
- SENJU, A., & CSIBRA, G. (2008) Gaze Following in Human Infants Depends on Communicative Signals. *Current Biology*, 18(9), 668-671.
- SINGLETON, J. L., NEWPORT, E. L. (2004) When learners surpass their models: the acquisition of American Sign Language from inconsistent input. *Cognitive Psychology*, 49(4), 370–407.
- SLANČOVÁ, D. (2002). Reč orientovaná na dieťa (o niektorých aspektoch a výsledkoch jej výskumu). In V. Zehr (ed). *Logopedica*, 5, 91–97.
- SLANČOVÁ, D. (ed.). *S. Štúdie o detskej reči*. (2008). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- SLANČOVÁ, D. (ed.). (2018). *Desať štúdií o detskej reči*. Prešov: VEDA, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

- SPÁČILOVÁ, S. (2018). Řeč matky a řeč otce orientovaná na dítě. In D. Slančová (ed). *Desať štúdií o detskej reči*. Prešov: VEDA, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 342–393.
- THIESSEN, E. D., HILL, E. A., & SAFFRAN, J. R. (2005). Infant-directed speech facilitates word segmentation. *Infancy*, 7(1), 53–71.
- TOMASELLO, M. (2009). *Constructing a language: A usage-based theory of language acquisition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- WARREN-LEUBECKER, A., & BOHANNON, III, J. N. (1984). Intonation patterns in child-directed speech: Mother-father differences. *Child Development*, 55, 1379–1385.
- WERKER, J. F., & McLEOD, P. J. (1989). Infant preference for both male and female infant-directed talk: A developmental study of attentional and affective responsiveness. *Canadian Journal of Psychology*, 43, 230–246.
- WHITING, B., & WHITING, J. W. M. (1975). *Children of six cultures: A psycho-cultural analysis*. Cambridge, MA: Harvard University Press.